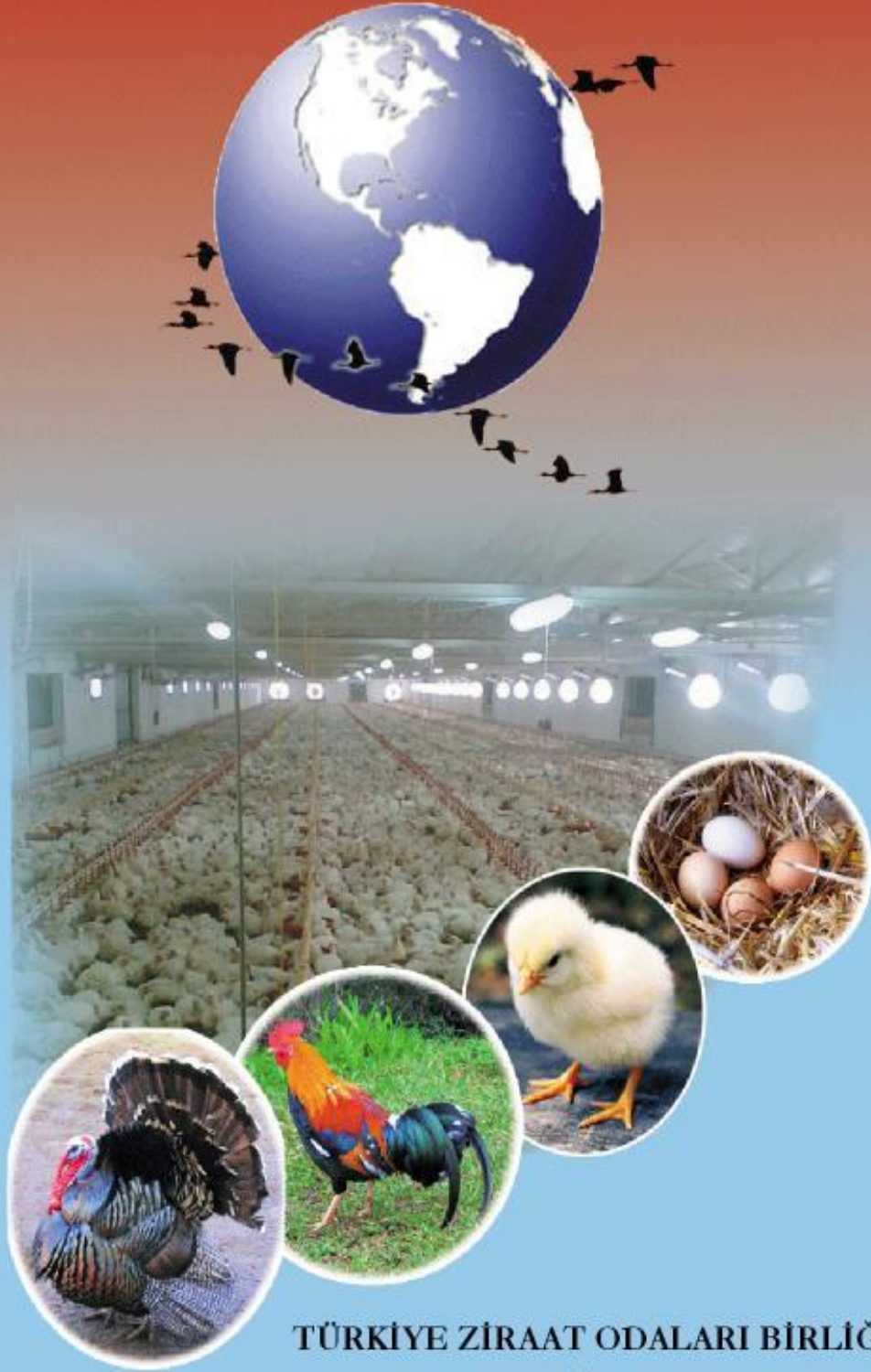

TÜRKİYE KANATLI SEKTÖR RAPORU

TÜRKİYE ZİRAAT ODALARI BİRLİĞİ
EYLÜL 2008

İÇİNDEKİLER

1. Giriş	5
2. Dünya ve Türkiye’de Kanatlı Ürünleri Üretiminin Seyri	7
3. Türkiye Yem Maliyetleri	9
4. Kanatlı Yeminde Kullanılan Hammaddeler Ağırlıklı Olarak İthal Edilmektedir	9
5. Türkiye’de Uygulanan Mısır Politikası	11
6. Dünya’da Hammadde Fiyatları Hızla Artmaktadır.	11
7. Türkiye Karma Yem Üretim ve Fiyatlarının Seyri	13
8. Olası Avrupa Birliği Mevzuatının Ülkemiz Kanatlı Yem Ve Diğer Maliyet Artışlarına Etkisi	14
9. Kümeslerde Kullanılan Elektrik Fiyatlarına Yapılan Zamlar Üreticileri Sıkıntıya Sokmuştur	15
10. Etlik Piliç Üretiminde Sözleşmeli Yetiştiricilik ve Fiyatlandırma	16
11. Türkiye’de Sözleşmeli Üretimin Yasal Alt yapısı ve Kanatlı Sektörü	17
12. Tavuk Gübresinin Değerlendirilmesi Ciddi Bir Çevre Kirliliğine Yol Açmaktadır	19
13. Damızlık Konusunda Dışa Bağımlılık Sektör İçin Ciddi Bir Risk Olmaya Devam Etmektedir	19
14. Kanatlı Ürünlerinin Toptan ve Perakende Fiyatları	19
15. Türkiye Kanatlı Ürünleri Dış Ticareti ve İhracat Destekleri	22
16. Hastalıklarla Mücadele ve Bölümlendirme Konusunda Çalışmalar Bir An Önce Tamamlanmalıdır	28
17. Dünyada Kuş Gribinin Seyri	28
18. Türkiye’de Kuş Gribinin Gelişimi	31
19. Kuş Gribinin Dünya Kanatlı Ticaretine Etkileri	34
20. Dünya Et Üretim ve Tüketim Projeksiyonu	42
21. Avrupa Birliği Kanatlı Sektörünün Geleceği	45
22. Türkiye Kanatlı Sektörünün Geleceği	46
23. Kaynaklar	48

TABLolar

Tablo 1. Dünya ‘da Bazı Yem Hammaddelerinin Yıllık Fiyat Değişimleri (%)	13
Tablo 2. Kg Başına Canlı Tavuk Üretim Maliyetine İlişkin Karşılaştırma	24
Tablo 3. Türkiye’nin Kümes Hayvanları Etleri (Yenilen Sakatatı Hariç) İçin Dünya Ticaret Örgütü’ne Bildirdiği İhracat İade Limitleri	25
Tablo 4. Türkiye’nin Yumurta İçin Dünya Ticaret Örgütü’ne Bildirdiği İhracat İade Limitleri	26
Tablo 5. Türkiye Kanatlı Sektöründe Yıllara Göre İhracat İadesi Miktarları	26
Tablo 6. Avrupa Birliği Kanatlı Eti İhracat İadesi	27

Tablo 7. Kuş Gribi Kaynaklı Dünya Sağlık Örgütüne Rapor Edilmiş İnsan Vakaları ve Ölüm	30
Tablo 8. Türkiye’ye Kuş ve İnsan Gribi İle Mücadele İçin Yapılan Yardımlar	33
Tablo 9. Kuş ve İnsan Gribini Kontrol ve Önleme İçin Global Program Altında Dünya Bankası Çalışmaları (30 Haziran 2007 tarihine kadar onaylanan projeler)	34
Tablo 10. İşlenmemiş Kanatlı Ürünleri İthalatçıları (Milyon ABD \$)	35
Tablo 11. İşlenmemiş Kanatlı Ürünleri İhracatçıları (Milyon ABD \$)	36
Tablo 12. İşlenmemiş Kanatlı Ürünleri Karşılıklı Ticareti (Kuş Gribi öncesi ve sonrası pazar oranları)	37
Tablo 13. İşlenmiş Kanatlı Ürünleri İthalatçıları (Milyon ABD \$)	38
Tablo 14. İşlenmiş Kanatlı Ürünleri İhracatçıları (Milyon ABD \$)	39
Tablo 15. İşlenmiş Kanatlı Ürünleri Karşılıklı Ticareti (Kuş Gribi öncesi ve sonrası pazar oranları)	40

GRAFİKLER

Grafik 1. Dünya ve Türkiye Et ve Yumurta Üretiminde Yıllık Büyüme Oranları	8
Grafik 2. Türkiye’nin Kanatlı Eti ve Yumurta Üretiminin Seyri	9
Grafik 3. Yem Sanayi İthalatının Dağılımı	10
Grafik 4. Bazı Yem Hammaddelerinin Dünya Fiyatlarının Seyri	12
Grafik 5. Türkiye Karma Yem Üretiminin Seyri	13
Grafik 6. Türkiye Karma Yem Fiyatlarının Seyri	14
Grafik 7. Türkiye Kanatlı Kümeslerinde Kullanılan Elektrik Fiyatlarının Seyri	16
Grafik 8. Türkiye Toptan ve Perakende Kanatlı Eti Fiyatlarının Seyri	20
Grafik 9. Türkiye Toptan ve Perakende Yumurta Fiyatlarının Seyri	22
Grafik 10. Türkiye Yumurta İhracatının Seyri	23
Grafik 11. Türkiye Kanatlı Eti İhracatının Seyri	24
Grafik 12. Çeşitli Ülkelerde Kuş Gribi Salgınları	29
Grafik 13. Kuş Gribinin Kanatlılardaki Seyri	30
Grafik 14. Dünya İşlenmemiş Kanatlı Eti İhraç Birim Fiyatlarının Seyri	41
Grafik 15. Dünya İşlenmiş Kanatlı Eti İhraç Birim Fiyatlarının Seyri	42
Grafik 16. Dünya Et Üretim Projeksiyonu (2008-2017)	43
Grafik 17. Dünya Et Tüketim Projeksiyonu (2008-2017)	44
Grafik 18. Dünya Et Üretim ve Tüketim Karşılaştırması (2008-2017)	45
Grafik 19. AB Kanatlı Eti ve Yumurta Pazarının Seyri	46
Grafik 20. Türkiye Et ve Yumurta Pazarının Seyri	47

EK TABLOLAR

<i>Tablo 1. Türkiye Kanatlı İşletme ve Kümes Sayıları</i>	49
<i>Tablo 2. Dünya ve Türkiye Et Üretiminin Yıllık Değişimi</i>	49
<i>Tablo 3. Türkiye Yıllar İtibariyle Kanatlı Eti, Yumurta ve Kanatlı Yem Üretimi ve Yıllık Değişimi</i>	50
<i>Tablo 4. Türkiye Yem Sanayinde Hammadde Kullanımı</i>	51
<i>Tablo 5. TMO'ya Göre Ülkemizde Mısırın Kullanım Alanları</i>	52
<i>Tablo 6. Türkiye Mısır Üretim ve Talep Rakamları</i>	52
<i>Tablo 7. Türkiye Yağlı Tohumlar Üretim ve İthalat Miktarları</i>	53
<i>Tablo 8. Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Karma Yem Üretimi</i>	54
<i>Tablo 9. Türkiye'de Yıllar İtibariyle Karma Yem Fiyatlarının Seyri</i>	54
<i>Tablo 10. Yıllar İtibariyle Kümeslerde Kullanılan Elektrik Fiyatları (TL/kWh)</i>	55
<i>Tablo 11. Türkiye Toptan ve Perakende Yumurta Fiyatlarının Seyri</i>	56
<i>Tablo 12. Türkiye Toptan ve Perakende Kanatlı Eti Fiyatlarının Seyri</i>	56
<i>Tablo 13. Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Küspe Üretimi (1000 Ton)</i>	57
<i>Tablo 14. Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Küspe İthalatı (1000 Ton)</i>	57
<i>Tablo 15. Türkiye Yıllar İtibariyle Yumurta ihracatı</i>	58
<i>Tablo 16. Yumurta Üretici Birliklerinin 2007 Yılı Sofralık Yumurta İhracatı ve Türkiye İhracatındaki Payları</i>	58
<i>Tablo 17. Türkiye Yıllar İtibariyle Kanatlı Eti İhracatı</i>	59
<i>Tablo 18. Yıllar İtibariyle Kuş Gribinin Hayvanlardaki Seyri</i>	59
<i>Tablo 19. Dünya İşlenmiş Kanatlı Eti İhraç Birim Fiyatlarının Seyri</i>	60
<i>Tablo 20. Dünya İşlenmemiş Kanatlı Eti İhraç Birim Fiyatlarının Seyri</i>	60
<i>Tablo 21. Dünya Et Üretim ve Tüketim Yıllık Ortalama Büyüme Oranları (2008-2017)</i>	61
<i>Tablo 22. AB-27 Ülkeleri Kanatlı Sektörü Pazar Denge Projeksiyonu (2005-2017)</i>	61
<i>Tablo 23. Türkiye Et ve Yumurta Üretim Projeksiyonu (2007-2013)</i>	62
<i>Tablo 24. Türkiye Et ve Yumurta Talep Projeksiyonu (2007-2013)</i>	62

1. Giriş

Kanatlı sektörü; 259 Damızlık ve kuluçkahane, 8.899 ticari etlik, 1304 ticari yumurtacı olmak üzere toplam 10.462 işletme ve 10.522 kümeden elde edilen üretim ile Türkiye’de ulusal GSMH’ya %1,7 oranında katkı sağlamaktadır. Yıllık cirosu 2,5-3 milyar ABD\$ civarında olup, sektörde yaklaşık 500 bin kişi (üretici, çiftçi, esnaf, ilaç, yem, yan sanayi, nakliye, pazarlama dahil) istihdam edilmekte, 2 milyon kişide geçimini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra kırsal nüfusun %90’ı 2 ile 50 baş arasında değişen ölçeklerde yaklaşık 23 milyon baş kanatlı hayvan beslemektedir. Ülkemizde görülen kuş gribi döneminde açıkta yetiştiriciliğin yasaklanmasıyla bu durumun ne olduğu ise tam olarak bilinmemektedir. Bunun yanı sıra sektörde çözüm bekleyen bazı önemli sorunlar hala güncelliğini korumaktadır.

- Türkiye kanatlı eti üretiminin 2007 yılında %17,7’lik büyümesinin ardından, sektör 2008 yılında üretim fazlası, ekonomik durgunluk, sektördeki aşırı rekabet, enerji fiyatlarının yüksekliği, kenenin piknik döneminde talebi düşürmesi, alım gücünde azalma, yem fiyatlarındaki artış, ihracatın durması gibi bir çok etkenin bir araya gelmesiyle sıkıntıya girmiştir. Sektör temsilcileri üretim fazlalıkları dışındaki sorunların sektöre mal edilemeyeceğini, sektörün sorunlarını tek başına çözemez hale geldiğini, önümüzdeki günlerde sıkıntıların daha da büyüyeceğini belirtmektedir. (KOCA,S.;2008)
- Elektrik fiyatlarına 2008 yılında yapılan zamlar üretim maliyetlerini yükseltmiş, üreticileri zor durumda bırakmıştır.
- Dünya yem hammadde fiyatlarının hızla yükselmesi, ilerleyen dönemlerde de düşme ihtimalinin olmaması, yüksek maliyetli üretim yapmak zorunda kalan üreticileri sıkıntıya sokmaktadır. Özellikle birçok yem hammaddesinde dışa bağımlı olduğumuz düşünülecek olursa özellikle soya, mısır, yem katkı maddeleri gibi hammaddelerin yerli üretiminin desteklenerek ihtiyacın ülke içerisinde karşılanmasını sağlayacak politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir.
- Ülkemiz kanatlı canlı hayvan maliyetleri AB’nin üzerinde, ABD ve Brezilya’nın iki katına yakındır. Yüksek maliyetli üretim yanında gelişmiş ülkelerde verilen ihracat destekleri ile karşılaştırıldığında sektör dış ticarete rekabet etmekte zorlanmaktadır. Maliyetlerin düşürülmesi ve ihracat desteklerinin rekabet edilebilir seviyeye yükseltilmesine ihtiyaç vardır.
- Avrupa Birliğine ihracat onay belgesinin bir türlü alınamamış olması dış ticarete sıkıntılara neden olmaktadır. Özellikle bu onay belgesi olmadığı için AB ülkelerinden hedef pazarlara transit geçişin engellenmesi, hedef pazarların AB onay belgesini talep etmesi nedeniyle pazarlık dahi yapılamaması gibi sıkıntılar ihracat pazarını geliştirmeyi engellemektedir.
- Dünya Hayvan Sağlık Örgütü (OIE) tarafından kabul edilen ve işletmelerin hastalıklardan arılığını öngören “**Bölümlendirme**” yaklaşımına yasal zemin hazırlamak amacıyla başlatılan çalışmaların bir an önce tamamlanması gerekmektedir. Böylece; özellikle Kuş Gribi ve diğer hastalıklar nedeniyle kanatlı ürünlerine getirilen ticaret yasaklarının aşılması ve sektörün sıkıntıya girmesi engellenebilecektir.

- Damızlık konusunda büyük oranda dışa bağımlılık hala devam etmektedir. Bu durum, herhangi bir ticari ambargo uygulanması veya hastalık nedeniyle karantina uygulanan ülkelerden ithalatın yapılamaması gibi durumlarda tavukçuluk sektörünün kısa sürede darboğaza girme riskini de beraberinde getirmektedir. Bu riski bertaraf etmek için Damızlık ihtiyacının yurt içinden karşılanmasına yönelik Ar-Ge yatırımlarının yapılması gerekmektedir.
- Broiler üreticisi teknolojiyi yakalama ve kapasite artırımına gitmek istemektedir. Bu amaçla özellikle T.C. Ziraat Bankasının düşük faizli kredi kullandırmasına ihtiyaç duymaktadır.
- Son zamanlarda tavuk etinde firmaların rekabetinden ve talepteki daralmadan kaynaklanan fiyat düşüşlerinin üretici fiyatlarına yansıtılması, üreticileri sıkıntıya sokmuştur.
- Yeni Tesis kurulması esnasında ruhsat alımında problemler yaşanmaktadır. Özellikle ruhsat alımında kamu tarafından talep edilen yüksek meblağlar, ruhsatlandırmada 4-5 ayrı kurumun yetkili olması birçoğu ruhsatsız olan eski kümeslerin ve yeni kurulacak kümeslerin ruhsat sorununun çözülmesini engellemektedir. Öncelikli olarak ruhsat ücretlerinin uygun meblağlara çekilmesi, ruhsatlandırma yetkisinin ise tek elde toplanmasına ihtiyaç vardır.
- Yetiştiriciler, yasal anlamda entegre firmalar ile yapmış oldukları ticari ilişkilerde fason üretim şeklinin taraflara kanunen nasıl, ne şekilde sorumluluk getirdiğini bilmediklerini, bu konuda hep entegre firmaların dediklerinin olduğunu belirtmektedirler. Örneğin ürünün yasal sahibi entegreler olmasına rağmen yükleme, ilaçlama vb. tüm giderlerin bedelini yetiştirici ödemektedir.
- Tavuk eti fiyatlarının sadece arz-talep dikkate alınarak firmalar tarafından belirlenmesi, üreticilerin girdi maliyetlerinin dikkate alınmaması, fiyatların üreticinin söz hakkı olmadan sadece firmalar tarafından belirlenmesi üreticileri sıkıntıya sokmaktadır. Bu sorunun çözümü için özellikle kanatlı eti üreticilerinin örgütlenmesinin teşvik edilmesi ve 2008 yılında yürürlüğe giren sözleşmeli üretim yönetmeliği hükümlerinin hayata geçirilmesi gerekmektedir.
- Kümeslerde oluşan gübre atıkları ciddi bir çevre kirliliğine yol açmaktadır. Bu atıkların değerlendirilmesi ve geri dönüşümünün sağlanması için çiftçilerin desteklenmesi hayati önem arz etmektedir.
- Son yıllarda kuraklığın neden olduğu su sıkıntısı kümesleri ciddi bir su problemiyle karşı karşıya bırakmıştır. Özellikle bazı yerlerde insanların kullandığı içme suları ile kümeslerin kullandığı suyun aynı olması kümes sahipleri ile suyu içme amaçlı kullananları karşı karşıya getirmekte, taraflar arasında büyük sıkıntıların yaşanmasına neden olmaktadır. Devletin içme suyu barajları ve bu barajlarda kış sularının tutulması, kümeslerde sarnıçlarla kış sularının tutulması ve depolanması gibi projeleri uygulamaya geçirmesi gerekmektedir.

- Ülkemizde hızla yaşanan şehirleşme geçmiş yıllarda kurulan bir çok kümesin yerleşim merkezlerinde kalmasına neden olmuştur. Birçok kümes sahibi üretici, özellikle taşınma konusunda kimi zaman baskılarla karşı karşıya kalmakta, bu sorunun çözülmesi için, kümeslerini yerleşim yerleri dışına taşıyabilecekleri uygun bir yer gösterilmesine ve taşınma masraflarının faizsiz kredilerle desteklenmesine ihtiyaç duymaktadır.
- Özellikle yumurta sektöründe tüketim azlığı ve fiyat istikrarsızlıkları nedeniyle üretim kapasitesinin tamamının kullanılamaması, başka bir deyişle üretim planlaması yapılamaması çoğu zaman sıkıntı yaratmaktadır. Bu nedenle üretim kapasite artışlarının yumurta tüketimi ve ihracat miktarlarına paralel bir seyir izlemesine, arz fazlası oluşmaması için üretim planlaması yapılmasına, yurt dışı damızlık girişlerinin de bu planlamaya paralel hale getirilmesine ihtiyaç vardır.
- Türkiye kuş gribi ile mücadelede önemli bir başarı göstermiştir. Ülkemiz için bu hastalığın her zaman risk oluşturduğu düşünülerek, mücadelenin taviz verilmeden sürdürülmesi gerekmektedir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi sektörde kısa, orta ve uzun vadede çözülmeyi bekleyen birçok sorun vardır. Bu rapor , dünyada yaşanan gelişmeler ışığında ülkemiz kanatlı sektörünün mevcut durumunu ortaya koymak ve ileriye yönelik yapılacak çalışmalarda politika yapıcılara katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.

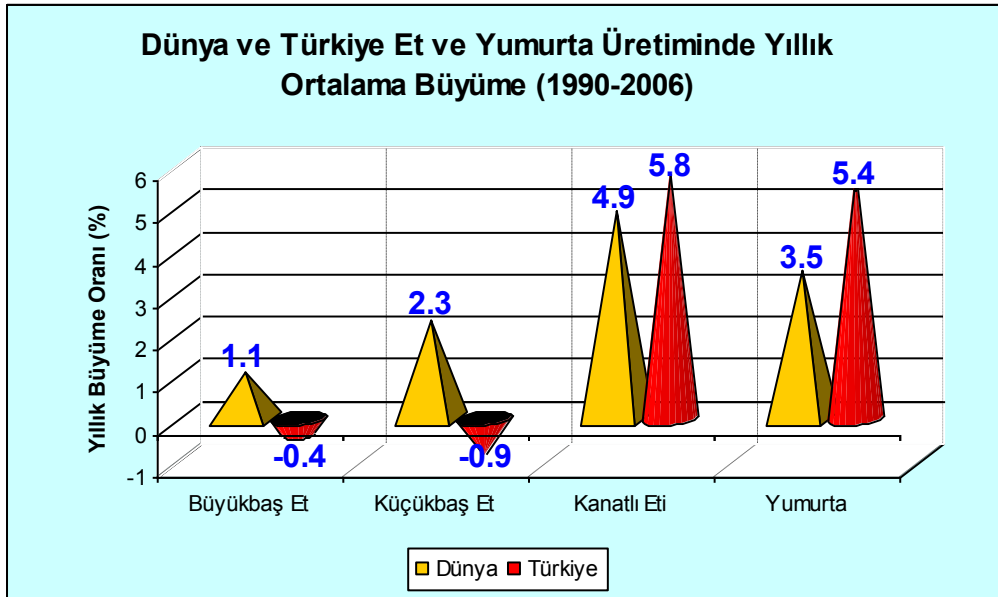
2. Dünya ve Türkiye’de Kanatlı Ürünleri Üretiminin Seyri

Kanatlı sektörü ülkemizde hızla gelişen bir sektördür. Bu gelişimin dünya ortalamasından daha hızlı gerçekleşmiş olması da sektörün başarısını açıkça göstermektedir.

1990-2006 yılları arası incelendiğinde geçen 16 yıllık süreçte ülkemizde kanatlı eti üretiminin yıllık ortalama olarak %5,8 büyüdüğü buna karşılık dünya üretimindeki büyümenin %4,9 ile ülkemizin gerisinde kaldığı görülmektedir.

Yine aynı şekilde yumurta üretimindeki büyüme de dünya ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Aynı dönem içinde ülkemizde yumurta üretimi yıllık ortalama %5,4 oranında büyürken dünyada büyüme oranı %3,5 ile ülkemizin gerisinde kalmıştır.

Dikkat çeken bir diğer husus ise gerek dünya da gerekse ülkemizde kanatlı ürünleri üretimindeki yıllık büyüme oranlarının kırmızı et ürünleri üretimine göre daha yüksek gerçekleşmiş olmasıdır.

Grafik 1. Dünya ve Türkiye Et ve Yumurta Üretiminde Yıllık Büyüme Oranları

Kaynak: FAO verilerinden hesaplanmıştır

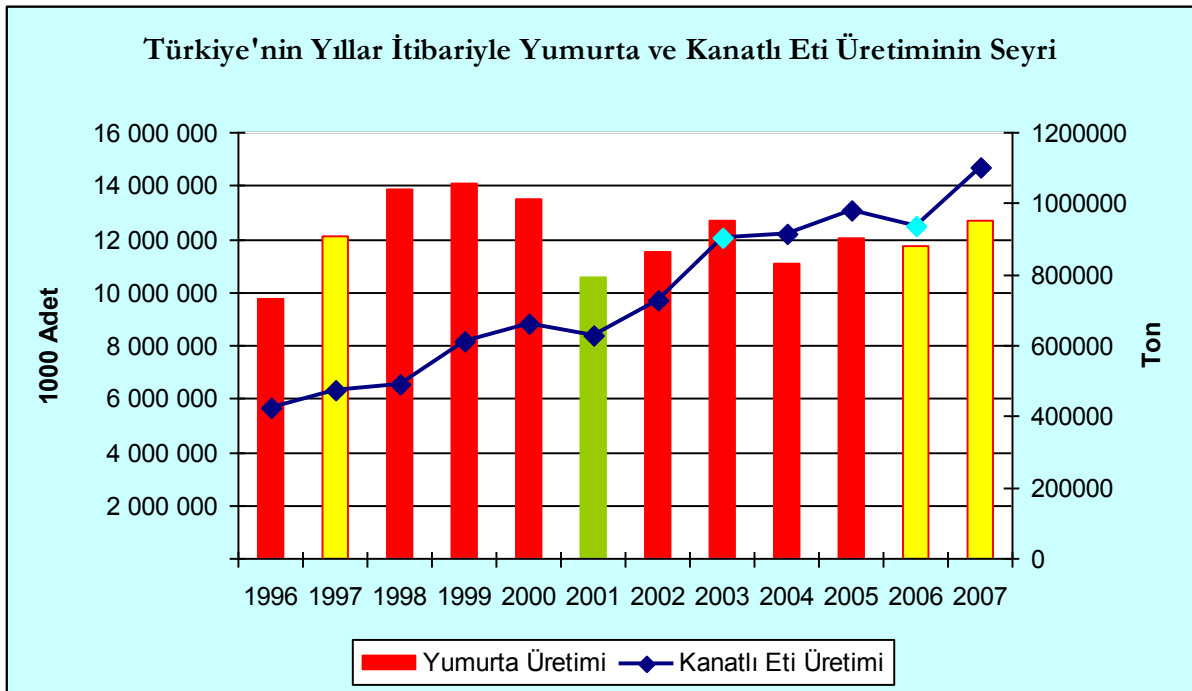
Yukarıda bahsedildiği gibi ülkemizde kanatlı ürünleri üretimi ciddi bir büyüme gerçekleştirmiş olsa da üretimin, belli dönemlerde sektöre uğradığı görülmektedir. Özellikle ülkemizde ekonomik krizin yaşandığı 2001 yılı ve 2006 yılı kuş gribi dönemi bunlardan birkaçı olarak belirtilebilir.

Aşağıdaki grafik incelendiğinde;

- Kuş gribinin ülkemizde yoğun olarak yaşandığı 2006 yılında yumurta üretimi 10 yıl önceki üretimin de altına düşmüş, sektörün toparlandığı dönem olan 2007 yılında ise 10 yıl önceki üretimin biraz üzerine çıkabilmiştir.
- 2006 kuş gribi krizi 2001 ekonomik krizi kadar yumurta sektörüne zarar vermemiştir. 2001 yılında üretim -%21,7 azalmışken, 2006 yılında sadece -%2,6 oranında azalmıştır.
- Yumurta üretimi 2004 yılında da ciddi bir üretim kaybı (-%12,7 azalış) yaşamış, ilgili yıldaki krizle üretim, 2006 kuş gribi krizinin de altına düşmüştür.
- Yumurta üretimi en yüksek üretim rakamlarına 1999 yılında ulaşmış (14 milyar adet), 1998-2000 yılları arası son 10 yılın en yüksek üretim rakamlarına (13-14 milyar adet arası) ulaşıldığı dönemler olmuştur.

Kanatlı eti üretiminde ise sürekli bir artış trendi yaşandığı, yumurta üretimine göre krizlere ve şoklara daha dayanıklı olduğu görülmektedir.

- Kanatlı eti üretiminde sadece 2001 ekonomik kriz ve 2006 kuş gribi krizi dönemlerinde (2001 yılında -%5, 2006 yılında -%4,6 azalış) düşüş yaşanmıştır. Yani sektör her iki dönemde de hemen hemen birbirine yakın bir oranda küçülmüştür.
- Kanatlı eti üretimi 2001 krizinde 2 yıl geriye giderken, 2006 yılında ise neredeyse 3 yıl geriye gitmiştir.
- Dikkat çekici bir diğer husus ise üretimin 2007 yılında yaklaşık 1 milyon ton ile son 10 yılın en yüksek rakamına ulaşmış olmasıdır.

Grafik 2. Türkiye'nin Kanatlı Eti ve Yumurta Üretiminin Seyri

Kaynak: TÜİK verilerinden hazırlanmıştır.

3. Türkiye Yem Maliyetleri

Ana yem ithalatı yapılan ürünler dane mısır, soya fasulyesi ve yem katkı maddeleridir. Yerli mısır üretimi, son yıllarda artış içerisinde olmasına rağmen, bazı mevsimlerde yeterli miktarda değildir. Endüstrinin gelecekteki büyümesinin, pahalı ithal mısır talebinde artış olmadan sürdürülebilir kılınması isteniyorsa bu durumun ele alınması gerekmektedir. Soya fasulyesi ithalatı da kanatlı hayvan üretimindeki hızla aynı doğrultuda artmıştır. Ülkede yaklaşık olarak 30,000 ila 40,000 ton civarında düşük hacimli bir soya fasulyesi üretimi vardır ve önümüzdeki yıllarda ortaya çıkacak olan hacim ihtiyacında beklenen artış sebebiyle kanatlı hayvan sektöründeki talebin artırılması doğrultusunda bu ürünün üretiminin artırılmasının desteklenip desteklenmeyeceği konusunda bir tartışma vardır. (IPARD;2008) Ülkemizde 2000-2005 yılları arası yıllık ortalama 500 bin ton civarında soya fasulyesi ithal edilirken, 2005 yılından itibaren bu rakamın 1 milyon tonların üzerine çıktığı görülmektedir. Öyle ki 2007 yılında son yılların en büyük rakamına ulaşarak 1,2 milyon ton soya ithal edilmiş ve karşılığında 400 milyon dolardan fazla döviz ödenmiştir. (Ek Tablo 7)

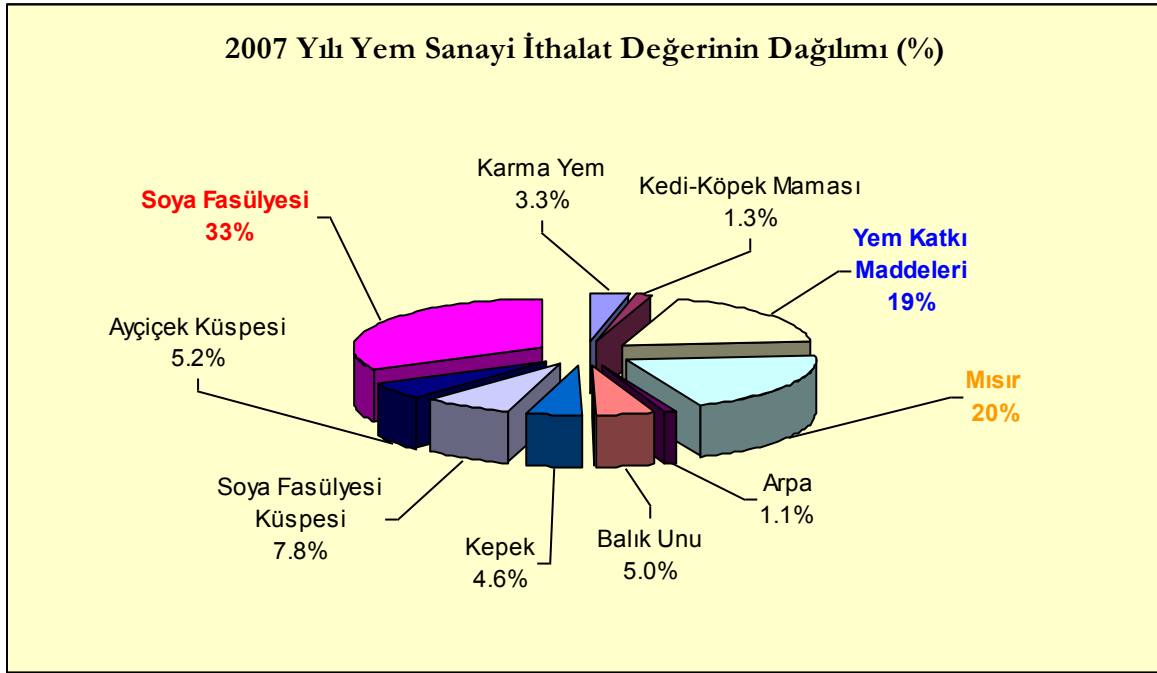
4. Kanatlı yeminde kullanılan hammaddeler ağırlıklı olarak ithal edilmektedir

Yem sanayi kanatlı yemi üretiminde ağırlıklı olarak mısır, balık unu, tavuk unu, soya fasulyesi, soya fasulyesi küspesi, ayçiçeği tohumu küspesi gibi hammaddeleri kullanmaktadır. Bu ürünlerin de büyük bir kısmını ithal etmektedir.

Yem sanayicileri, 2007 yılında kullandığı 3 milyon ton mısırın %85'ini, 170 bin ton balık ununun %80'ini, 125 bin ton tavuk ununun %97'sini, 775 bin ton soya fasulyesinin %95'ini, 740 bin ton soya fasulyesi küspesinin %95'ini ve 1 milyon ton ayçiçeği tohumu küspesinin ise %30'unu kanatlı yeminde kullanmıştır. (Ek Tablo 4.)

2007 yılı yem sanayi ithalatına bakıldığında; Yaklaşık 1,259 milyon \$ ithalatın %33'ünü sadece soyanın oluşturduğu, bunu sırasıyla mısır (%20) ve yem katkı maddelerinin (%19) izlediği görülmektedir. Yani bu üç kalem toplam olarak ithalatın %72'sini oluşturmuştur.

Grafik 3. Yem Sanayi İthalatının Dağılımı

Kaynak: Yem Sanayicileri Birliği verilerinden derlenmiştir.

Kanatlı yeminde kullanılan en önemli yem hammaddesi mısırdır. 2007 yılında tüketilen 4,2 milyon ton mısırın %76,2'si yem sanayinde, %16,7'si nişasta sanayinde ve %7,1'i de mahalli tüketimde kullanılmıştır. (Ek Tablo 5.)

Yem olarak en çok kullanılan mısırın Yem Sanayicileri Birliği verilerine göre; 2005 yılında sadece %68'i yem sanayinde kullanılırken sürekli artış gösterdiği, 2006 yılında %76, 2007 yılında ise %85'e yükseldiği görülmektedir. Mısırın büyükbaş ve küçükbaş hayvan yeminde kullanımında ise sürekli azalma olduğu, kullanım oranının 2005 yılında %32 iken, 2006 yılında %24'e 2007 yılında ise %15'e gerilediği görülmektedir (Ek Tablo 4). Fakat TMO verileri yem sanayicileri verileri ile çelişmektedir. TMO'ya göre 2006 yılında 3 milyon ton mısır yem tüketiminde kullanılmış, bunun %63'ü kanatlı, %37'si de büyük ve küçükbaş hayvan yemine katılmıştır. 2007 yılında ise yem olarak tüketilen toplam mısır miktarı 3,2 milyon tona yükselmiş, bunun %59'u kanatlı, %41'i de büyük-küçükbaş hayvan yeminde kullanılmıştır (Ek Tablo 5). Yani yem sanayicileri birliğinin verilerinin aksine TMO verileri mısırın 2007 yılında kanatlı yemine katılım oranının düştüğünü, büyük ve küçükbaş yeme katılım oranının ise yükseldiğini göstermektedir.

Yine aynı şekilde yem sanayinin kullandığı en önemli hammadde soyadır. Ülkemizin ihtiyaç duyduğu soya miktarı 1 milyon ton'un üzerindedir. Yani üretim halinde ülkemizde pazar sorunu yoktur. Ülkemizdeki soya üretimi, ticareti ve sanayisi arzulan düzeyin çok gerisindedir. Bu nedenle soya üretiminin artırılması milli ve vazgeçilmez bir politika olarak benimsenmelidir. Ayrıca üretimin geliştirilmesi için uygun bir sözleşmeli üretim modeli

belirlenmeli, ürün tatminkar ölçülerde desteklenmeli ve çiftçinin soya ekimi teşvik edilmelidir.

Bunun yanında önemli ithal kalemlerimizden biri olan yem katkı maddeleri için de yeni çözümler üretmek gerekmektedir. Örneğin bu ürünleri üreten yerli girişimciler desteklenerek, ihtiyacın ülke içinden daha ucuza karşılanması, böylece her yıl dışarı aktarılan ciddi miktarlardaki dövizin ülke içinde kalması sağlanabilir.

5. Türkiye’de Uygulanan Mısır Politikası

Ülkemizde mısır üretimi uzun yıllar yurtiçi tüketimi karşılayamamış, ihtiyaç gerçekleştirilen ithalatla karşılanmıştır.

- 2003 yılında alternatif ürün projesi kapsamında mısır eken üreticilere bir yıla mahsus olmak üzere dekara doğrudan destek ödemesi uygulanması,
- Çiftçilere 2004 yılından itibaren dane mısır prim desteği verilmeye başlanması,
- Kimi zaman özellikle hasat dönemlerinde %10'lara kadar düşürülen Gümrük Vergisi oranlarının son 2-3 yılda yüksek tutulması, dolayısıyla özellikle hasat döneminde ülkeye ucuz mısır girmesinin engellenmesi gibi politika uygulamaları üretime yansımış, ekim alanları ve üretimde önemli artışlar gerçekleşmiş ve üretim açığı 2005 yılında büyük oranda kapanmıştır (Ek Tablo 6).

2005 yılında mısır üretiminin artması çiftçinin düşük fiyatla cezalandırılmasına sebep olmuştur. 2005 yılında mısır üreticisi maliyetin oldukça gerisinde ürün pazarlayarak zarar etmiştir. TMO tarafından belirlenen 26 YKR/Kg fiyat piyasada daha da gerilemiştir.

Mısır üreticisinin beklediği geliri elde edememesi 2006 yılı üretim miktarını doğrudan etkilemiştir. 2005 yılında artan ekim alanları %11 oranında gerileyerek üretimin 2006 yılında 3,8 milyon tona 2007 yılında ise 3,5 milyon tona düşmesine neden olmuştur. 2005 yılında TMO'nun yaptığı hatalı uygulama Türkiye'yi 2007 yılında gerçekleştirilen 1,1 milyon ton ithalat ile yeniden mısır ithalatçısı ülke konumuna getirmiştir.

Türkiye mısır üretimi yıldan yıla artan mısır talebini karşılayacak potansiyele sahiptir. Üretimin artırılması ve sürekliliğin korunması üreticilerin elde edeceği gelire bağlıdır. Üretici üreteceği ürünün kararını ürüne verilen desteklere ve pazarlama döneminde oluşan fiyat durumuna göre vermektedir.

Kanatlı sektörüne ucuz hammadde sağlamanın kalıcı tek yolu; mısır üreticilerinin ucuza girdi temin etmesini sağlamak ve piyasa fiyatları ile üretim maliyetine göre belirlenecek hedef fiyat arasındaki farkı karşılayacak şekilde prim desteği vermektir. Böylece ülke içi üretim artışı kalıcı olabilecek, ihtiyacın içerden karşılanması sağlanabilecektir.

6. Dünya’da hammadde fiyatları hızla artmaktadır.

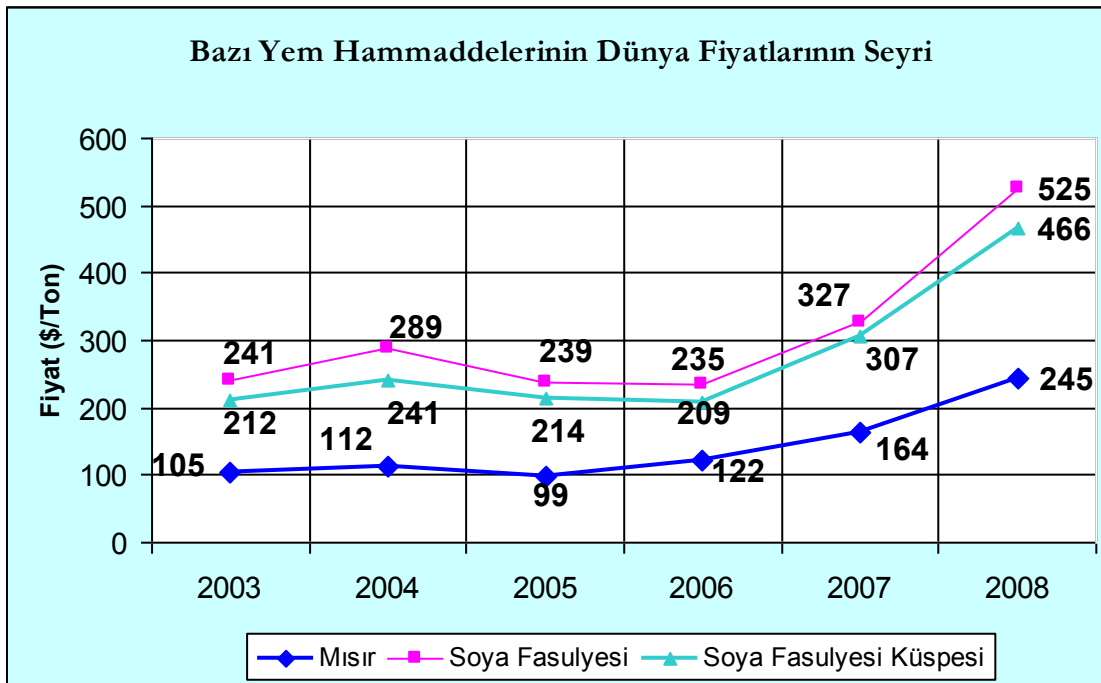
Dünya’da birçok yem hammaddesi biyoyakıt üretiminde kullanılmaya başlamış, ülkeler her geçen gün artan talebi karşılamak için üretimlerini artırmaya başlamışlardır. Uluslar arası kuruluşlar tarafından yapılan değerlendirme ve projeksiyonlar bu trendin ilerleyen dönemlerde de artarak devam edeceğini göstermektedir.

Dünya’da kullanılan en önemli biyoyakıt ürünleri biodizel ve bioetanoldür. Ülkeler biodizeli; mısır, şeker kamışı, buğday, arpa gibi tarımsal ürünlerden elde ederken, bioetanolü; kanola, soya fasulyesi, ayçiçeği, palm yağı ve aspir gibi yağlı tohumlardan elde etmektedirler.

Biyoyakıtın dünyadaki en önemli üreticileri ABD (mısır, soya, kanola kullanmakta), Brezilya (şeker kamışı), Avrupa Birliği (buğday, mısır, arpa, çavdar, kanola, soya, ayçiçeği), Çin (mısır kullanmakta) ve Hindistan (şeker kamışı kullanmakta) dır.

Kanatlı sektörünün ithalata bağımlı olduğu yem hammaddelerinin yukarıda bahsedilen nedenlerle talebinin artması, dünya fiyatlarını da hızla artmasına neden olmuştur. Aşağıdaki grafikte de görüleceği gibi özellikle son bir yılda sektörün kullandığı ana hammadde fiyatlarında ciddi bir artış yaşanmıştır. Yem sanayinin %90'ını ithalatla karşıladığı soya fasulyesi fiyatı 2006 yılında yükselişe geçmiş, 2007 yılında ortalama olarak 327 \$/ton iken 2008 yılının yedi ayında ortalama 525 \$/tona yükselmiştir. Yine aynı dönemde soya fasulyesi küspesi 307 \$/tondan 466 \$/tona, mısır fiyatları ise 164 \$/tondan 245 \$/tona yükselmiştir.

Grafik 4. Bazı Yem Hammaddelerinin Dünya Fiyatlarının Seyri

Kaynak: <http://www.fao.org/es/esc/prices/PricesServlet.jsp?lang=en> Not: 2008 yılı fiyatları 7 aylık fiyatların ortalamasıdır.

Fiyatlarda ki değişime bakıldığında; dünya mısır fiyatları 2006 yılına göre 2008 yılında %101, soya fiyatları %123 ve soya fasulyesi küspesi fiyatları da %123 oranında artmıştır.

Fiyat değişimlerinin yıllar itibariyle seyrine bakıldığında; mısırın son üç yılda ciddi oranda arttığı, bu artışın 2006 yılında %23, 2007'de %34, 2008 yılının ilk yedi ayında ise %49 olduğu görülmektedir. Yine aynı şekilde soya fasulyesi fiyatları 2007 yılında %39, 2008 yılında %61 oranında, soya fasulyesi küspesi ise 2007'de %47, 2008 yılında da %52 oranında artmıştır.

Yani fiyatların uluslar arası uzmanlarca yakın zamanda düşmesinin beklenmediği de düşünülecek olursa, eskiden olduğu gibi bu ürünleri yakın zamanda ucuza almanın mümkün olmayacağı söylenebilir.

Tablo 1. Dünya ‘da Bazı Yem Hammaddelerinin Yıllık Fiyat Değişimleri (%)

Yıllar	Mısır	Soya Fasulyesi	Soya Fasulyesi Küspesi
2004	7	20	14
2005	-12	-17	-11
2006	23	-2	-2
2007	34	39	47
2008	49	61	52

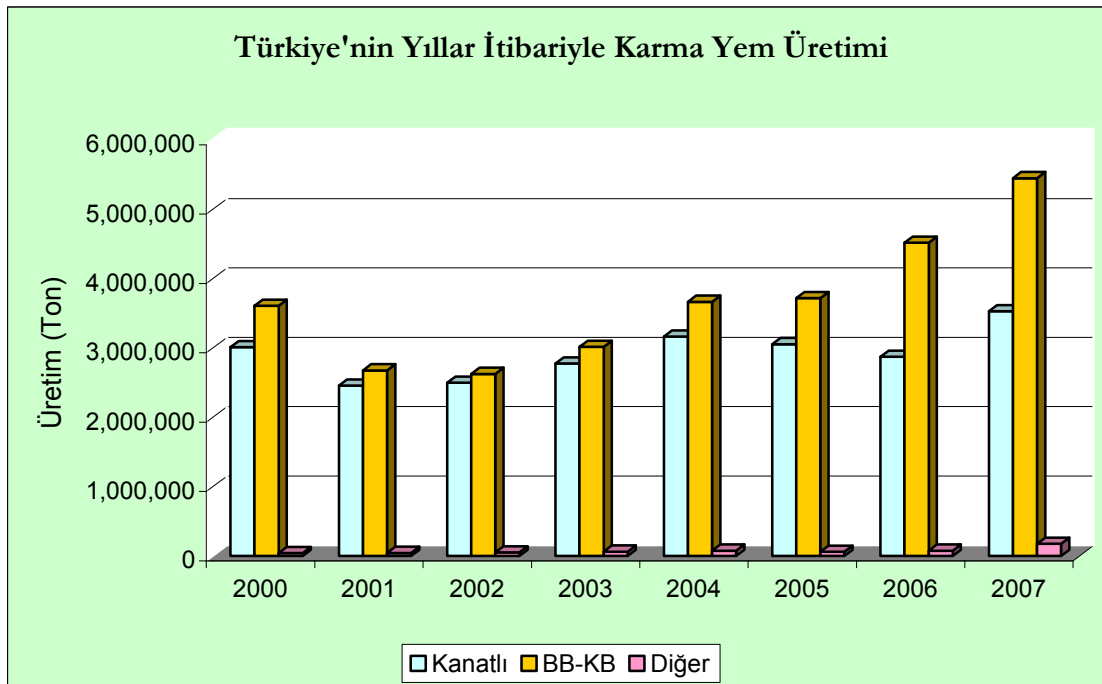
7. Türkiye Karma Yem Üretim ve Fiyatlarının Seyri

Türkiye yem sanayi 2000-2005 yılları arasında yıllık ortalama 6,7 milyon ton karma yem üretmiştir. Aynı dönemlerde bu üretimin yıllık ortalama olarak 3,7 milyon tonunu büyükbaş-küçükbaş hayvan yemi, 2,9 milyon tonunu kanatlı yemi ve 74 bin tonunu da diğer yemler oluşturmuştur.

Sektörün üretim hacmi sürekli artmakla birlikte, 2007 yılında yaklaşık 9,1 milyon ton ile son yılların en yüksek rakamına ulaşmıştır.

Kanatlı yemi üretimi de sektörün kriz yaşadığı dönemler hariç sürekli artış göstermiştir. Örneğin 2001 ekonomik krizinde üretim yaklaşık %18,5 azalarak 3 milyon tondan 2,5 milyon tona gerilemiş, kuş gribinin ilk başladığı yıl olan 2005 yılında %3,5 azalarak 3,2 milyon tondan 3,1 milyon tona, 2006 yılı kuş gribinin yoğun döneminde ise %5,9 azalarak 3 milyon tondan 2,8 milyon tona gerilemiştir. Krizin etkilerinin kısa zamanda atlatılmasıyla birlikte üretim de artmış, 2007 yılındaki 3,5 milyon tonluk üretimle son sekiz yılın en büyük rakamına ulaşmıştır (Ek Tablo 8).

Grafik 5. Türkiye Karma Yem Üretiminin Seyri

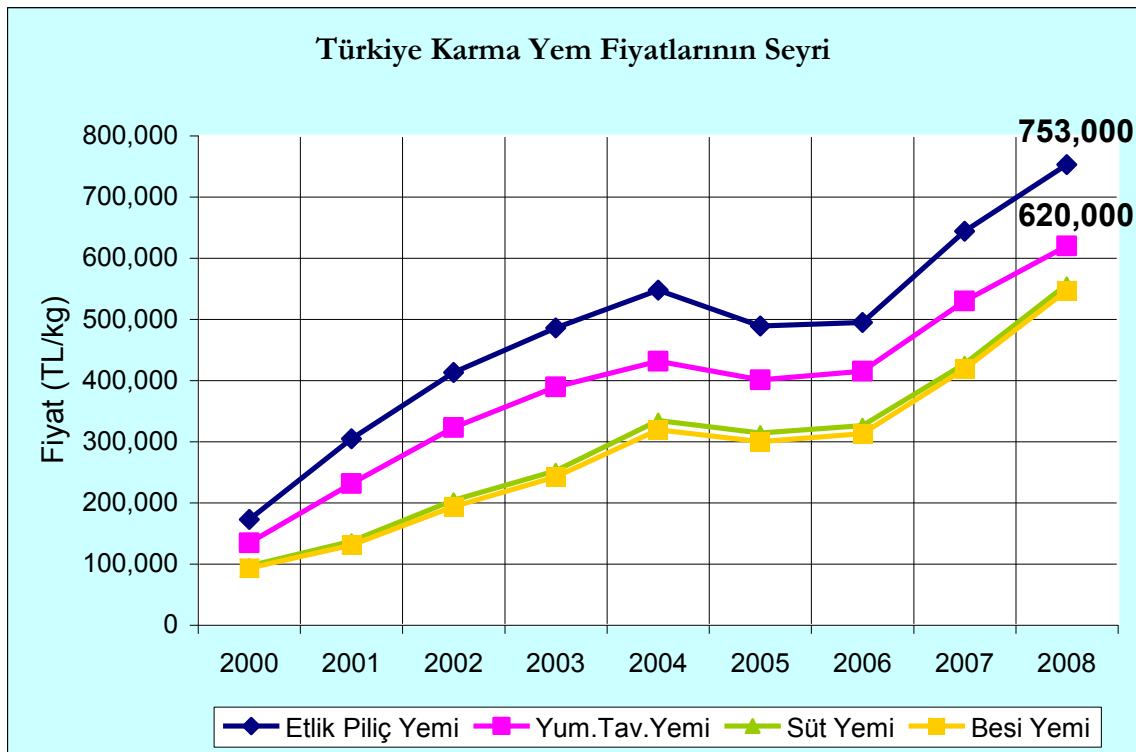

Karma yem fiyat artışları sektörü ciddi olarak tehdit etmektedir. Özellikle son 3 yılda ciddi oranda fiyatların artmış olması durumun vahametini net olarak ortaya koymaktadır. Bunu bağımlı olduğumuz ithal yem hammaddelerin dünya fiyatlarının hızlı bir şekilde artmasına bağlamak mümkündür.

Fiyatlar aşağıdaki grafikte de görüldüğü gibi 2005 yılı hariç sürekli bir artış içerisindedir. 2005 yılında ise etlik piliç yeminde -%10,5 yumurta tavuk yeminde ise -% 7,0 oranında düşmüştür. Fiyatlarda 2006 yılından itibaren tekrar artış eğilimine girilmiş, etlik piliç yeminde sırasıyla 2006 yılında %1,2 2007’de %30, 2008 yılının ilk üç ayında ise ortalama %16,9 oranında artış gerçekleşmiştir. Sadece son 15 ayda fiyatlar ortalama %47 oranında artmıştır.

Yumurta tavuğu yemi de aynı şekilde 2005 yılında yaşanan düşüşün ardından artış eğilimine girmiş, 2006 yılında %3,5 2007’de %27,7 ve 2008 yılının son üç ayında ise ortalama %17 oranında artmıştır. Bu yem fiyatları da son 15 ayda ortalama %45 oranında artmıştır (Ek Tablo 8).

Grafik 6. Türkiye Karma Yem Fiyatlarının Seyri

Kaynak: Bkz. Ek Tablo 9.

8. Olası Avrupa Birliği mevzuatının ülkemiz kanatlı yem ve diğer maliyet artışlarına etkisi

AB’de 1999/74 sayılı Konsey Direktifi; yumurtacı tavukların korunması için asgari standartları belirlemektedir. Direktif 350 adetten az yumurtacı tavuk bulunduran ve damızlık yumurtacı tavuk işletmelerini kapsamamaktadır. Bu mevzuatla –Battery cages- denilen sıralı kafes sisteminden, hayvanların daha rahat edebildiği, eşinebildiği, gezebildiği bir ortam olan kümes tiplerine enriched kafeslere ve alternatif kümes sistemlerine geçiş süreci başlamıştır.

Geleneksel sıralı kafes sistemine sahip işletmeler 1 Ocak 2003 tarihine kadar hayvan başına minimum 450 cm² alan düşecek şekilde düzenlenecek, 1 Haziran 2003'den itibaren ise hayvan başına minimum 550 cm² alan tüm kafes sistemlerinde uygulamaya başlayacaktır. Yeni inşaatına başlanacak tüm kafes sistemlerinde hayvan başına 750 cm² alan, folluk, tünellik, eşelenme alanları vb. donanımların sağlanması şartı getirilmiştir. 1 Haziran 2012'den itibaren ise donanım açısından zenginleştirilmiş olan enriched kafes denilen kafes sistemleri hariç tüm geleneksel kafesler yasaklanacaktır.

AB ülkelerinde hayvan hakları ve hayvan refahı sistemine geçiş üretim maliyetlerinde %10-%15'lik bir artış meydana getirmiştir. Birde bu maliyetlere AB çevre koruma yönetmelikleri (gübre atığı, amonyum emisyonu gibi) eklenince üreticiler iyice sıkıntıya girmiştir.

AB ülkelerinde tavukçuluk sektöründe maliyetleri artıran diğer önemli unsur et-kemik ununun Haziran 2001 tarihinden itibaren yemlere katılıma getirilen yasaklamadır. Bu yasaklama yem sanayini ve çiftlik sahiplerini önemli ölçüde etkilemiştir. Et ve kemik ununa alternatif olan protein ve fosfor fiyatlarının yüksek olması ve elde edilebilirliğinin güçlüğü sektörü önemli ölçüde etkilemektedir. Protein kaynağı olarak kısa dönemde sentetik aminoasitler (lysine gibi) ve artan soya ithalatı ile karşılanabileceği, uzun dönemde ise yağlı tohumlar ve baklagil ekim alanları artırılarak çözüm bulunabileceği ifade edilmektedir. İnorganik fosfor için artan talebi ise DCP ve DICAC (dikalsiyum fosfat) kaya olarak Kuzey ve Güney Afrika ile ABD'den ithal edilebileceği düşünülmektedir. Yemlere getirilen bu yasaklamalar nedeniyle de maliyetlerin artması beklenmektedir. (AYDIN,E.; 2007)

Ülkemiz Avrupa Birliği'ne girmeye çalışmaktadır ve bir çok konuda mevzuatını uyumlaştırıcı faaliyetleri yürütmektedir. Avrupa Birliği'nde uygulanan (yem hususu) ve uygulanması düşünülen (hayvan refahı hususu) mevzuatların üretimde maliyetleri artıracığı düşünüldüğünde, uyum sağlanmasa bile getireceği ek maliyet yükünün önceden belirlenmesi gerekmektedir. Özellikle sektörün bu konudaki mevcut durumu ortaya konmalı, atılması gereken adımlar belirlenmeli, ek maliyetin finansmanının nasıl sağlanacağı konusunda stratejiler ve tedbirler ortaya konmalıdır. Aksi takdirde sektör bir anda bu mevzuatların yaptırımıyla karşı karşıya getirilecek olursa büyük sıkıntıların yaşanması kaçınılmaz olacaktır.

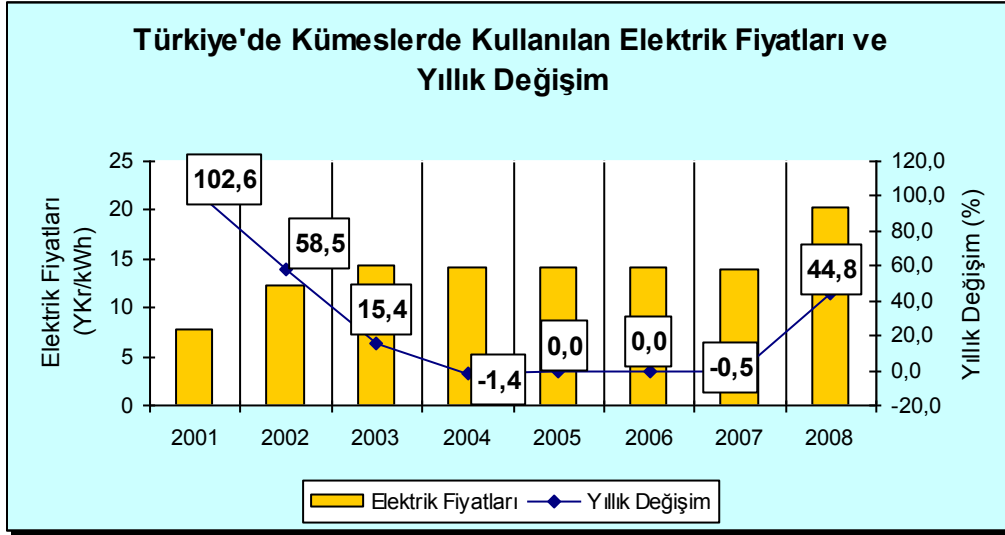
9. Kümeslerde kullanılan elektrik fiyatlarına yapılan zamlar üreticileri sıkıntıya sokmuştur

Kanatlı kümesleri elektriği 4. gruptan almaktadırlar. Aşağıdaki grafikte de görüleceği gibi elektriğe en yüksek zam %102 ile 2001 yılında yapılmış, 2002 yılında ki %58,5 ve 2003 yılındaki %15,4'lük zamlarda bunu takip etmiştir. Yani elektriğe üç yılda yaklaşık %177 oranında zam yapılmıştır. 2004 yılında %1,4'lük bir indirimin ardından 2005-2007 yıllarında hiç zam yapılmamıştır (2007 yılındaki -%0,5'lik düşüş fiyatlandırmada yapılan değişiklikten kaynaklanmaktadır). Fakat 2008 yılına gelindiğinde biri Ocakta, diğeri ise Temmuzda olmak üzere son yedi ayda toplam %44,8'lik bir zam yapılmıştır. Yedi ayda yapılan bu zamlar üreticileri de ciddi oranda etkilemiştir.

Yüksek yem fiyatları, kenenin yol açtığı talep daralması ve ihracat sıkıntısı gibi sorunlarla uğraşırken birde bu sorunun eklenmesiyle sektör iyice sıkıntıya girmiştir.

Üretim maliyetlerinde ciddi artışa neden olan elektrik zamlarından kümeslerin muaf tutulması, %18 uygulanan KDV’de indirim yapılması bu sorunun çözümüne katkı sağlayacak ve üreticilerimizi kısa vadede rahatlatacaktır.

Grafik 7. Türkiye Kanatlı Kümeslerinde Kullanılan Elektrik Fiyatlarının Seyri

Kaynak: Bkz. Ek Tablo 10.

10. Etlik Piliç Üretiminde Sözleşmeli Yetiştiricilik ve Fiyatlandırma

Etlik piliç üretiminde amaç birim kümes alandan birim zamanda en fazla geliri elde etmektir. Bu amaca ulaşmada dünya ve ülkedeki genel ekonomik konjoktür ve tarım politikaları etkili olan önemli faktörlerdir. Bunun yanında, damızlık civcivlerin bakımı, beslenmeleri ve kümes içi çevre koşullarının etkileri vardır. Ayrıca başarılı ve karlı bir etlik piliç yetiştiriciliği için iyi bir yönetim bilgisine ve pazarlama organizasyonuna da sahip olunması çok önemlidir. (ÖZKORKMAZ, Ç.; 1995) Etlik piliç üretiminde damızlık yumurta üretimi, civciv üretimi, besleme ve büyütme, yem üretimi, kesim ve pazarlama gibi beş ana etkinlik bulunmaktadır. Beş birim olarak tanımladığımız bu unsurlar, Dünyada ve ülkemizde farklı şekilde ilişki içindedir. En sık rastlanılan yapı, damızlık ve civciv üretimi, yem üretimi ve kesimhanenin sanayici firmanın elinde olması şeklindedir. Bu firma, kapasitesine, belirlediği kümes koşullarına ve Pazar politikasına uygun sayıda üretici ile sözleşmeli yetiştiricilik ilişkisine girmekte ve kendi civcivlerinin kendi sağladığı yemle ve yine kendi belirlediği ve kontrol ettiği teknik koşullarda yetiştirici tarafından kesime hazır hale getirilmesini sağlamaktadır. Bütünleşmede, damızlık üretimi ve etlik piliç yetiştiriciliğine destek sağlayan yem fabrikası ile kuluçkahane, kesimhane ve pazarlama organizasyonu ile birlikte çalışmakta ve dinamik bir koordinasyon oluşmaktadır. (TURHAN, Ş., REHBER,E.; 2007)

AB ülkelerinde sözleşmeli tarım modeli yumurtaların %70’inde, etlik tavuk işletmelerinin yaklaşık %95’inde uygulanmaktadır. Sözleşmeli yetiştiricilikte tercih edilen sistem çiftçilerin tek tek değil, birlik ve kooperatifler şeklinde sanayi ile bağlantı kurması yönünde gelişmiş, böylece üreticilerin hakları daha iyi korunmaya çalışılmıştır. (TAN,2003)

Üreticilerin sözleşmeli üretimi tercih etmelerinin nedeni, ürünlerin pazarlanması ile ilgili riskleri azaltarak satışı ve mümkün olursa da fiyatı garanti altına almaktır. Böylece üretim ve pazarlama riskleri kısmen de olsa üreticiler ile firmalar arasında paylaşılabilmektedir.

Sözleşmeli etlik piliç yetiştiriciliğinin de iki farklı sistem bulunmaktadır. Birinci yöntemde; civciv, yem ve ilaç aynı kredilerde olduğu gibi çiftçiler borçlandırılarak işletmeye verilmektedir. Dönem sonunda üretilen piliç canlı olarak şirket tarafından satın alınmaktadır. Canlı pilicinin teslim alındığı tarihteki civciv, yem, ilaç ve yakacak fiyatları esas alınarak üreticilere aynı olarak verilen girdilerin bedelleri belirlenmektedir. Üreticilerin teslim ettikleri canlı piliçten olan alacaklarından borçları mahsup edilerek, kalan miktar üreticilere ödenmektedir. İkinci yöntemde ise; tüm girdiler ve üretilen canlı piliç şirketin malıdır. Çiftçiler kendi kümesinde sadece bakıcı gibi çalışmaktadır. Bura da civciv ölüm oranı, kullanılan yem miktarı, ulaşılan canlı ağırlık gibi kriterleri göz önünde bulundurarak üreticilerin belirli standartlarda üretim yapmalarını talep etmektedirler. Besi dönemi sonunda kesimhaneye getirilen piliçlerin canlı ağırlıkları belirlenmekte ve toplam canlı ağırlık, yem dönüşüm oranı, ölüm oranı, karkas randımanı dikkate alınarak kg canlı ağırlık başına firmanın önceden belirlediği fiyat üzerinden ödeme yapılmaktadır. Sözleşmeli üretimde bir fiyat belirlenmektedir. Yine her iki yöntemde de üretim ve ürün kalitesi şirket tarafından izlenmektedir. Kesim, paketleme ve pazarlama faaliyetlerini şirketler yapmaktadır. Bu faaliyetleri organize eden şirketler üretim planlamasını mümkün olduğunca sahip oldukları Pazar paylarını dikkate alarak yapmaktadırlar. (TURHAN, Ş., REHBER, E. ;2007)

Sözleşmeli üretimde fiyatlandırma politikaları, başarı veya başarısızlığı belirleyen en önemli faktörlerden birisidir. Etlik piliç yetiştiriciliğinde ürün bedellerinin ödenmesiyle ilgili olarak firmalar tarafından çeşitli ödeme planları uygulanmaktadır. Sözleşmeli üretimde dünyada uygulanan ödeme sistemleri, firmalarda üretimin yeniden yapılanması, insan kaynakları yönetimi ve ürün kalitesini iyileştirme çalışmaları ile üreticilerin ortalama performansını dikkate alan ödeme planlarına odaklanmaktadır. “Sıralama” olarak adlandırılan bu sistem hakkındaki teorik bilgilerin çoğu çeşitli bağımsız ödül sistemleri üzerine yoğunlaşmıştır. (SHUM, M; 2005)

Amerika’da kasaplık piliç sözleşmeleri değerlendirilirken sözleşmeler yem dönüşüm sözleşmeleri haline gelmiştir ve burada üreticiler canlı ağırlık başına belirlenmiş yem dönüşüm oranlarına göre değerlendirilmektedir. Bu sözleşmelerde günümüzdekine benzer şekilde belirlenmiş ücret ödemeleri yapılmakla beraber önceden saptanan yem dönüşüm oranlarına göre üreticilerin değerlendirilmesi yerine yem dönüşüm oranı veya maliyetleri dikkate alınarak üreticiler sıralanmakta ve hesaplanan ortalama değerden sapmalara göre ödeme planları oluşturulmaktaydı (ordinal sıralama sistemi). *Yeni sözleşmeler ise iki parçalı kardinal sıralamaya dayanır. Bu sistemde canlı ağırlık başına sabit bir fiyat ödenir ve üreticilerin performansına göre ilave veya çıkartmalar yapılır* (ZHENK, X., ve VUKİNA, T. ; 2006). Bu sistem ülkemizde de kullanılan bir sistemdir.

11. Türkiye’de Sözleşmeli Üretimin Yasal Altyapısı ve Kanatlı Sektörü

Ülkemizde sözleşmeli üretimin yasal altyapısı 5488 sayılı Tarım Kanunu’nun 13. maddesine dayandırılarak çıkarılan ve 26 Nisan 2008 tarih ve 26858 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Sözleşmeli Üretim İle İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ile oluşturulmuştur.

Bu yönetmelik; tarımsal üretim yapan üretici ve yetiştiriciler veya temsil yetkisine sahip üretici örgütleri ile bunların ürünlerini satın alan gerçek ve tüzel kişiler arasında akdedilen Tarımsal Üretim Sözleşmesi ile ilgili usul ve esasları kapsamaktadır.

Yönetmelikte özellikle kanatlı sektörünü yakından ilgilendiren bazı hususlar önem arz etmektedir.

Yönetmeliğe göre;

- Sözleşmeli üretime yönelik bütün sözleşmelerin bu yönetmelik esaslarına uygun olarak hazırlanması,
- Sözleşmeli üretim yapılacak işletmenin Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlı olması,
- Üretici ile alıcı arasında imzalanacak sözleşmenin bir nüshası üreticide, bir nüshası alıcıda ve bir nüshası da Bakanlık İl/İlçe Müdürlüğünde bulunacak şekilde 3 (üç) nüsha halinde düzenlenmesi zorunlu kılınmaktadır.

Ayrıca yapılacak sözleşme metninde;

- Üretim sürecinde alıcı tarafından görevlendirilen kişilerce verilen teknik destek kapsamındaki hizmetlerin maliyetinin üreticiye yansıtılmaması,
- Üretimle ilgili her türlü girdinin, temin edildiği günlük fiyatı ile avans olarak kabul edilmesi,
- Ürün bedelinin ödeme zamanı ve şekli, taksitli ödemelerde ödeme planına göre uygulanacaksa faiz oranlarının belirtilmesi,
- Üretici ve alıcı arasında belirlenen ürünün ödemeye esas fiyatının tespitini sağlayacak olan fiyatlandırma yöntemi ve ödeme zamanının belirtilmesi şart koşulmaktadır.

Bunun yanında ilgili yönetmelikte; sözleşmeye tabi ürünlerin üretici ve/veya alıcı tarafından Tarım Sigortası yaptırılmasının esas olduğu belirtilmektedir.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bu yönetmelik hükümlerini yürütmekle yetkili kılınmıştır. Daha yeni olan bu yönetmeliğin henüz tam olarak hayata geçirilemediği görülmektedir.

Yönetmelikle hedeflenen amaca ulaşabilmek için;

Öncelikle sözleşmeli üretim yapan bütün kanatlı işletmelerinin Çiftçi Kayıt Sistemine kayıt edilmesi çalışmaları başlatılmalı ve bu süreç en kısa zamanda tamamlanmalıdır.

Özellikle kanatlı eti üreticilerinin örgütlenmesi sağlanmalıdır. Çünkü ülkemizde sözleşmeli üretimin fason üretime dönmesi üreticilerimizin kendi kümeslerinde işçi konumuna düşmesine yol açmaktadır. Üreticiler işçi olmaktan çıkarılarak, kendi üretiminin sahibi olmalıdır. Bu da ancak üreticilerin örgütlenmesi ile sağlanabilir. Böylece hem bu sorun aşılabilecek hem de çatışı altında toplandığı üretici örgütleri ile sözleşme akitlerinde taraf olarak, örgütsüzlükten kaynaklanan mağduriyetlerini önleyerek hak ve menfaatlerini koruyabilecektir.

Bütün sözleşmelerin 3 nüsha halinde düzenlenmesi sağlanmalı ve ilgili taraflara verilmelidir.

Yetkili kılınan Bakanlık teşkilatları kendilerine verilmesi zorunlu olan sözleşme nüshasını yönetmelik hükümlerine uygunluk bakımından kontrol etmelidir.

Böylece yönetmelik hükümlerine göre hazırlanacak olan sözleşmeler ile taraflar kendi sorumluluklarını bilecek, mağdur olmalarının önüne geçilecektir.

12. Tavuk Gübresinin Değerlendirilmesi Ciddi Bir Çevre Kirliliğine Yol Açmaktadır

Bir tarım ülkesi olan Türkiye'nin topraklarının %87'si organik madde bakımından fakirdir. Bu eksikliği giderme de önemli bir kaynak olan tavuk gübresi ise ülkemizde yeterince kullanılmamaktadır. Öte yandan tavuk gübrelerinin rasgele depolanması da büyük bir çevre kirliliğine neden olmakta, kümeslerin biyogüvenliğini tehdit etmektedir. Oysa ki, tavuk gübresini bitkisel üretimde kullanmak ya da biyogaz üretmek suretiyle önemli bir gelir kaynağına dönüştürmek mümkündür. Bu kapsamda;

- Değerli bir organik madde olan ancak işlenmediği takdirde çevre kirliliğine neden olan tavuk gübresini işlemek üzere kurulacak tesislerin tarımsal destekler kapsamına alınması,
- Tavuk gübresinin hangi üründe ve ne oranda kullanılacağını belirlenerek, bitkisel üretimde kullanımını yaygınlaştırmak için çiftçi eğitim programlarına dahil edilmesi gerekmektedir.

13. Damızlık Konusunda Dışa Bağımlılık Sektör İçin Ciddi Bir Risk Olmaya Devam Etmektedir

Türkiye'nin damızlık konusunda dışa bağımlılığı hala devam etmektedir. Her yıl damızlık yumurta ve civciv ithal edilerek sektörün ihtiyacı karşılanmaktadır. Herhangi bir ticari ambargo uygulanması veya hastalık nedeniyle karantina uygulanan ülkelerden ithalatın yapılamaması gibi durumlarda tavukçuluk sektörünün kısa sürede darboğaza girme olasılığı sektör için önemli bir risk unsurudur.

Sektörün karşılaşılabileceği bu riskin bertaraf edilmesi için, damızlık üretiminin yurt içinden sağlanmasına yönelik AR-GE yatırımları yapılmalı, ülke içi üretim ihtiyacı karşılayacak seviyeye getirilmelidir. (YUM-BİR;2008)

14. Kanatlı Ürünlerinin Toptan ve Perakende Fiyatları

Ülkemizde kanatlı eti fiyatları 2001-2003 dönemlerinde ciddi oranda artmıştır. Bu artış toptan fiyatlarda sırasıyla, %60, %51,8 ve %10,4 olarak gerçekleşmiştir. Perakende fiyatlardaki artış ise sırasıyla %54,5 %35,6 ve %17,8 olarak gerçekleşmiştir.

Bu dönemde toptan fiyatların perakende fiyatlara göre daha fazla artmış olması, perakende/toptan fiyat farkının da azalmasına neden olmuştur. 2001 yılında %21,3 olan fiyat farkı, 2002 yılında %16,8'e 2003 yılında da %4,3'e gerilemiştir.

2004-2006 döneminde ise toptan fiyatlarda azalma yaşanırken perakende fiyatlarda artışlar olmuştur. İlgili dönemde toptan fiyatlar sırasıyla -%5,9 -%6,7 -%0,4 azalmışken perakende fiyatlar sırasıyla %2, %2,8 ve %6,3 oranında artmıştır.

İlgili dönemde toptan fiyatların azalması ve perakende fiyatların artması perakende/toptan fiyat farkına da yansımış, 2003 yılında %11 olan fark, 2004 yılında %20,7'ye, 2005 yılında %32,9'a 2006 yılında da % 41,8'e yükselmiştir.

Bu dönemde dikkat çeken bir diğer husus ise; 2006 kuş gribi krizinde, tüketimin ciddi olarak düştüğü bir dönemde toptan fiyatların düşerek bu durumdan etkilendiğini gösterirken perakende fiyatların yükselmesi ve krizden pek etkilenmediğini göstermesidir.

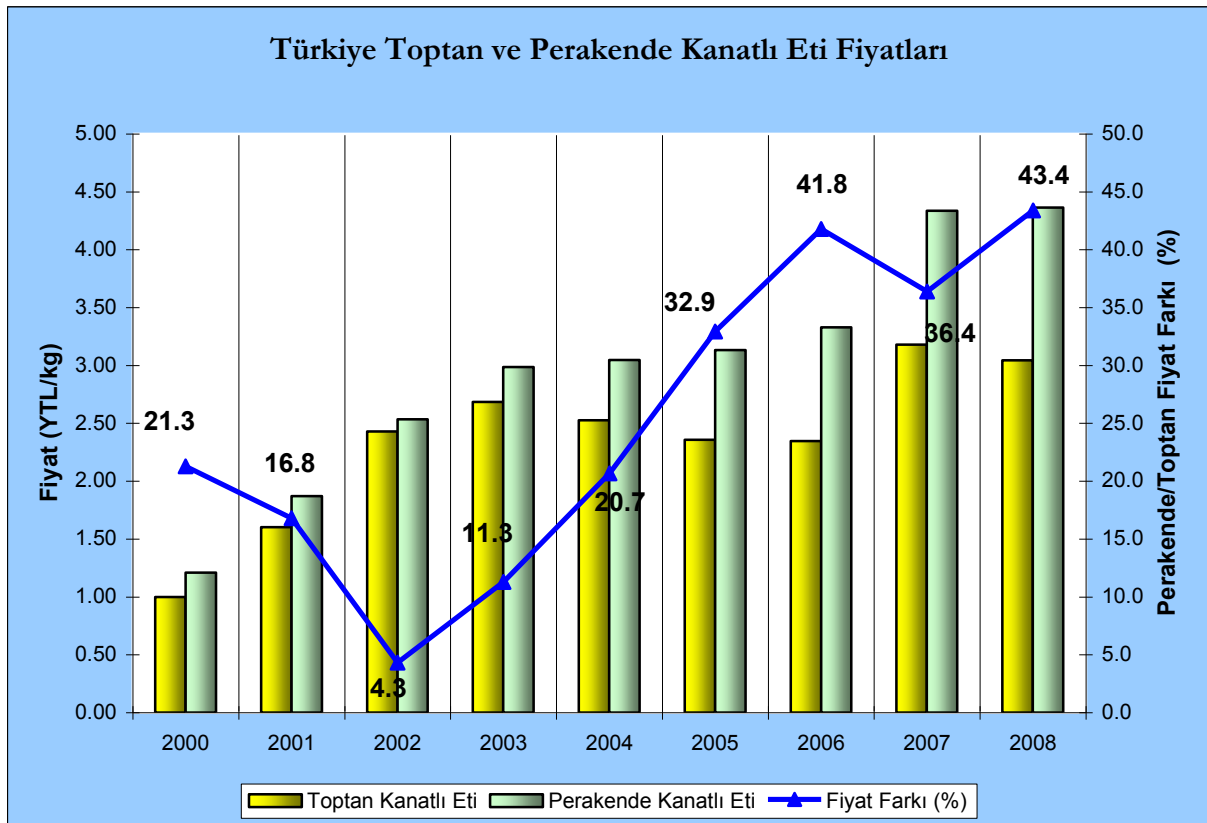
2007 yılında gerek toptan fiyatlar (%35 artış) gerekse perakende fiyatlar (%30 artış) ciddi oranda artmıştır. Toptan fiyatların perakende fiyatlara göre daha fazla artması perakende/toptan fiyat farkının % 36,4'e gerilemesine neden olmuştur.

2008 yılının ilk yedi ayında ise toptan fiyatlar %4,3 azalırken, perakende fiyatlar %0,6 artmıştır. Bu nedenle perakende/toptan fiyat farkı tekrar açılmış, %43,4'e yükselmiştir.

Sonuç olarak; sektör ne kadar kriz yaşarsa yaşasın perakende fiyatların düşmemesi, perakende sektörünün krizlerden pek de etkilenmediğini göstermektedir. Toptancılar ise krizlerden etkilenmekte, bu da fiyatlardaki düşüşle kendini göstermektedir.

Perakende/toptan fiyat farkının kriz dönemlerinde perakende lehine gelişiyor olması ise tüketicilerin ürünleri daha pahalıya tüketmesine neden olmaktadır.

Grafik 8. Türkiye Toptan ve Perakende Kanatlı Eti Fiyatlarının Seyri

Kaynak: Ek Tablo 12. bkz.

Yumurta sektörü tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de arz, talep ve fiyatlar yapısı açısından değişkenlik gösteren bir pazardır. Bu yapı kuşkusuz sofralık yumurtada daha da belirgindir. Yumurta pazarlama konusunda tavuk etinde olduğu gibi ürünü marketlere kadar ileten bir yapı henüz kurulamamıştır. Yumurta pazarlama şirketleri ve az sayıdaki üretici kooperatifleri pazarlama yapmakla birlikte fiyat oluşumunda yeterince etkin değildir. Ülkemizde yumurtanın tamamına yakını kabuklu pazarlanmaktadır. Organik yumurta, serbest sistem yumurtası veya köy yumurtası adı verilen kafes ortamı dışında yetiştirilmiş yumurta, Omega-3 ve selenyumlu yumurta gibi katma değerli sofralık yumurta türlerinin bir bölümü

Türkiye’de üretilmeye başlanmış ancak sözü edilecek bir pazar hacmi ve raf alanı kazanamamıştır. Çünkü bu tür ürünlerin tanımı Türk Gıda Kodeksine bağlı olarak çıkarılan yumurta ve yumurta ürünleri tebliğinde açıkça tanımlanmamış ve tüketici güveni oluşmamıştır. Öte yandan tebliğde yumurta için soğuk zincir ve soğuk raf zorunluluğu, boylama ve kalite ile ilgili kriterler getirilmiş olmasına rağmen geçen sürede bu gerçekleşmemiştir. Standartların oluşması, sektörün ürün tanımı ve içeriği konusunda ortak bir yaklaşım belirlemesi halinde, bugün var olan haksız rekabete yol açabilecek belirsizlikler ortadan kalkacak, katma değerli ürünlerin üretimi ve tüketimi konusunda gelişmeler sağlanabilecektir. (YUM-BİR;2008)

Bunun yanında ülkemizde yumurtanın %80-85’i toptancılar kanalıyla pazarlanmaktadır. Marketlerde yumurtanın raf ömrü yasal olarak 21 gündür ve perakende merkezleri aldıkları yumurtayı 21 günde satarak paraya çevirmektedir. Fakat toptancılar perakende merkezlerinden paralarını 4-6 ay gibi uzun bir sürede almaktadır ki, bu durum beraberinde toptancıları farklı arayışlar içerisinde yöneltmiştir. Özellikle Yumurta Üretici Birlikleri bu sorunu aşmak için kendi şirketlerini kurmaya ve yumurtayı bu şirketler kanalıyla tüketiciye ulaştırmaya başlamışlardır.

Yukarıda bahsedilen yumurta pazarında yaşanan sıkıntılar ışığında fiyatlara bakıldığında, pazardaki düzensizliğin fiyatlara da yansıdığı görülmektedir. Yumurta fiyatları 2001-2002 yılları arasında önemli oranda artmıştır. İlgili dönemde toptan fiyatlardaki artış sırasıyla %35,5 ve %99,7 iken perakende fiyatlarda sırasıyla %54,3 ve %69,4 olmuştur. 2001 yılı perakende fiyatların toptan fiyatlara göre daha fazla artmış olması perakende /toptan fiyat farkını %80,7’ye kadar yükseltmiştir. 2002 yılında toptan fiyatlardaki ciddi artışla aradaki fiyat farkı %53,2’ye gerilemiştir.

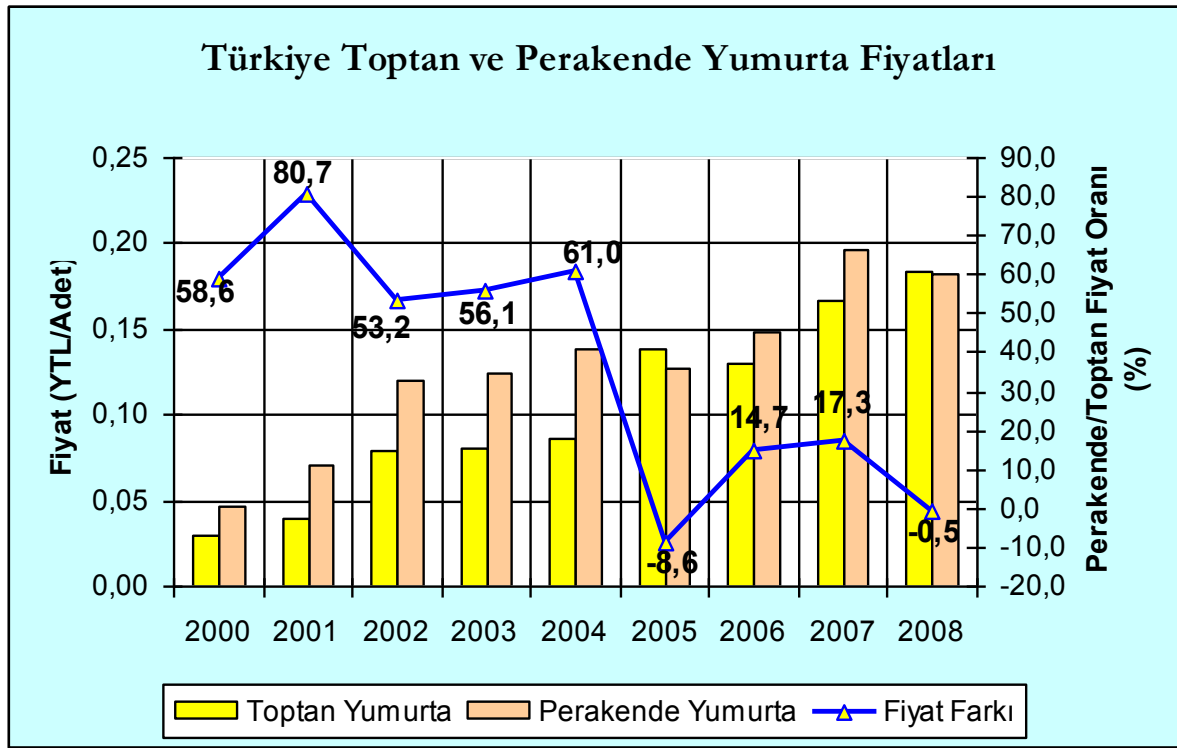
2003-2004 yıllarında perakende fiyatlar (%3,9 ve % 10,9) toptan fiyatlara (%2 ve %7,5) göre daha fazla artmış, dolayısıyla perakende/toptan fiyat farkı da sırasıyla %56,1 ve %61’e yükselmiş, fiyat farkı iyice açılmıştır.

2005 yılında toptan fiyatlar %61 artarken, perakende fiyatlar -%8,6 azalmış ve fiyat farkı kapandığı gibi ilginç bir tablo ortaya çıkmış, perakende fiyatlar toptan fiyatların gerisine düşmüştür.

2006 yılında bu sefer toptan fiyatlar -%6,7 gerilemiş, perakende fiyatlar %17 artmış, perakende/toptan fiyat farkı da %14,7’ye yükselmiştir. Kuş gribinin yaşandığı bu dönemin toptan fiyatlarda etkisini gösterirken, perakende fiyatları çok fazla etkilemediği görülmektedir.

2007 yılında gerek toptan fiyat gerekse perakende fiyat artmış (toptan %29, perakende %32) , perakende fiyatlar daha fazla arttığından fiyat farkı da %17,3’e çıkmıştır.

2008 yılının ilk yedi ayında toptan fiyatlar %10,2 artarken, perakende fiyatların -%6,6 gerilemesi toptan ve perakende fiyatları bir anda aynı seviyeye getirmiş, yani tüketici ilgili yılda toptan fiyatına perakende fiyatla yumurta tüketmiştir.

Grafik 9. Türkiye Toptan ve Perakende Yumurta Fiyatlarının Seyri

Kaynak: Ek Tablo 11. bkz.

15. Türkiye Kanatlı Ürünleri Dış Ticareti ve İhracat Destekleri

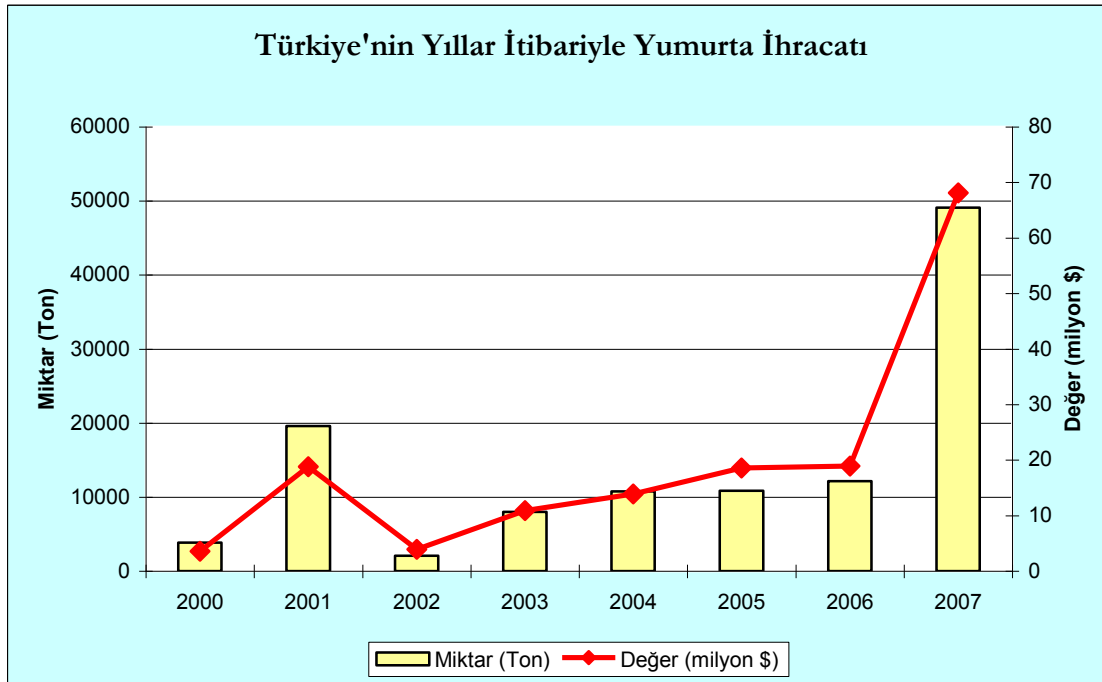
Türkiye yumurta ihracatı 2000-2007 yılları arasında 2002 yılı hariç (miktar olarak %89,3 değer olarak ise %79,3 azalmıştır) sürekli artmıştır. Son sekiz yılda ihracat artışı en fazla %410 ile 2001 yılında yaşanmış, bunu %303'lük artışla 2007 yılı ve %282,7'lik artışla da 2003 yılı izlemiştir.

İhracatımız 2006 yılı kuş gribi döneminde bile ihracatta hız kesmemiş, ihracat bir önceki yıla göre %12 oranında artarak 10 bin tondan 12 bin tona yükselmiştir.

İhracatta en fazla artışın gerçekleştiği 2001 yılında yaklaşık 19 bin ton (değer olarak 18,8 milyon \$) yumurta ihraç edilmişken, 2007 yılında ihraç edilen miktar 49 bin ton (değer olarak 68 milyon \$) yani bunun yaklaşık üç katı kadar olmuştur. Aşağıdaki grafikten de görüleceği gibi 2007 yılında son 8 yılın en yüksek ihracat rakamına ulaşılmıştır.

2007 yılında ihraç edilen yaklaşık 380 milyon adet yumurtanın %55'i yumurta üretici birlikleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Birliklerin payına bakıldığında ise; %19,6'sını Afyon, %2,6'sını Balıkesir, %2,5'ini Bandırma, %2'sini Bursa, %8,5'ini Çorum, %3,2'sini İzmir, %1,5'ini Karaman, %2,3'ünü Kayseri, %5,5'ini Konya ve %7,3'ünü de Manisa'nın gerçekleştirdiği görülmektedir (Ek Tablo 16).

Üretici birlikleri güçlendiği ve desteklenerek sorunlarını aştığı takdirde ihracatta daha fazla etkili olması kaçınılmaz olacaktır.

Grafik 10. Türkiye Yumurta İhracatının Seyri

Kaynak: Bkz. Ek Tablo 15.

Türkiye kanatlı eti ihracatı 2002 ve 2006 yılı hariç sürekli artmıştır. İhracat 2002 yılında %18 oranında azalarak 24 bin tondan 20 bin tona, 2006 yılında ise %14,6 azalarak 47 bin tondan 40 bin tona gerilemiştir.

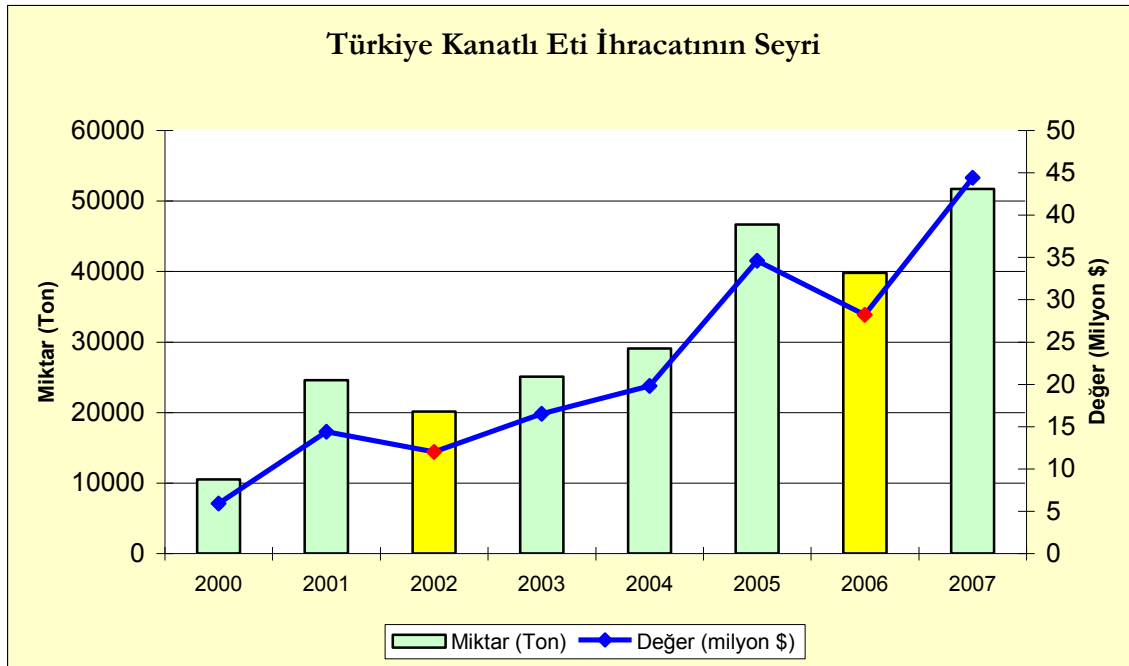
2006 yılındaki azalış kuş gribi nedeniyle ihracatın yaklaşık 7 ay yapılmasından kaynaklanmıştır.

İhracatta en büyük artış %134 ile 2001 yılında gerçekleşmiştir. (miktar olarak 11 bin tondan 25 bin tona çıkmıştır.)

İkinci büyük artış ise %61 ile 2005 yılında gerçekleşmiştir (29 bin tondan 47 bin tona çıkmıştır).

Sektörün 2007 yılında %29 artarak ulaştığı 52 bin tonluk (44 milyon \$) ihracat, son sekiz yılın en büyük rakamı olmuştur.

Yine dikkat çekici bir husus, 2007 yılında ihraç edilen 52 bin tonluk kanatlı etinin ihracatta en fazla artışın yaşandığı 2001 yılının miktar olarak iki, değer olarak ise üç katı daha fazla olmasıdır.

Grafik 11. Türkiye Kanatlı Eti İhracatının Seyri

Kaynak: Bkz. EkTablo 17.

Görüldüğü gibi kanatlı eti ihracatı belli kriz dönemleri hariç sürekli artış eğilimindedir. Fakat ihracatta büyümeyi ve pazarı genişletmeyi engelleyen önemli sorunlar vardır. Bunlardan en önemlisi ise maliyetlerin yüksek olması ve dış ticarete önemli aktörlerle rekabette zorlanılmasıdır.

Hollandalı P.L.M. van Horne ve N. Bondt tarafından yapılan ve Mayıs 2006'da yayınlanan detaylı bir çalışmada, Hollanda, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve Polonya gibi kanatlı hayvan üretimi yapan büyük AB ülkelerindeki canlı tavuk üretim maliyetleri incelenmiştir. Söz konusu maliyetin ortalama kilogram başına 0.71 EU cent olduğu rapor edilmiştir. Yapılan bu çalışmada aynı zamanda ham tavuk eti ihracatı yapan büyük ülkeler olan ABD ve Brezilya'daki maliyetler de karşılaştırılmıştır. (IPARD;2008)

Tablo 2. Kg Başına Canlı Tavuk Üretim Maliyetine İlişkin Karşılaştırma

Ülke	Kg başına EU cent	Kg başına YTL
TÜRKİYE	76.3	1.474
*AB	71.0	1.371
*ABD	45.7	0.883
*Brezilya	39.6	0.765

Kaynak : *P.L.M.van Horne ve N.Bondt tarafından yapılan çalışmadan ve Türk maliyetleri de Besd-Bir'den alınmıştır

Buna göre ülkemiz maliyetinin AB'nin üzerinde, ABD ve Brezilya'nın iki katına yakın olduğu görülmektedir.

Brezilya ve ABD gibi büyük global aktörlerle kıyaslandığı vakit nispeten daha yüksek olan kanatlı hayvan eti genel maliyetinden dolayı, Türkiye'nin, dondurulmuş kanatlı eti sektöründe global mal ticareti alanında rekabet edemeyeceği görülmektedir.

Tarımdaki yüksek maliyet tabanına rağmen, yurtiçi tüketicilerinin but eti talebiyle birlikte mevcut işgücü ve işleme maliyetinin düşük olması gibi avantajlar Türkiye'ye AB ile taze göğüs eti ticaretinde rekabet etme olanağını sağlamaktadır. Ayrıca, ileri işlenmiş ürün yelpazesinin genişletilmesi de gerçekleştirilebilecek bir diğer seçenek olabilir. (IPARD;2008)

Dış Ticarete sektörün rekabet gücünü etkileyen bir diğer husus ise ihracat destekleridir.

Türkiye'nin DTÖ'ye bildirdiği 02.07 G.T.İ.P. numaralı Kümes Hayvanları Etleri (Yenilen Sakatatı Hariç) ihracat iadesi miktar ve değer limitlerinin yıllar itibarıyla değişimine bakıldığında; limitlerin belirlendiği baz yılı miktar ve değerleri; 2.418 ton (510.198 US \$) olarak belirlenmiş, buna göre 2004 yılına kadar uygulanacak limitler ayarlanmıştır. 2004 yılından itibaren bu limitler sabitlenmiştir.

1995-2004 yılları arasında ihracat iadelerinin bu üründe değer olarak 497.953 dolardan 387.750,5 dolara, miktar olarak 2.384,1 tondan 2.079,5 tona indirileceği taahhüt edilmiş ve indirilmiştir.

Tablo 3. Türkiye'nin Kümes Hayvanları Etleri (Yenilen Sakatatı Hariç) İçin Dünya Ticaret Örgütü'ne Bildirdiği İhracat İade Limitleri

Yıllar	Değer (Dolar)	Miktar (Ton)	*Değer Olarak İndirim Oranı (%) 1995=100	*Miktar Olarak İndirim Oranı (%) 1995=100
1995	497.953,2	2.384,1	-	-
1996	485.708,5	2.350,3	-2,5	-1,4
1997	473.463,7	2.316,4	-4,9	-2,8
1998	461.219,0	2.282,6	-7,4	-4,3
1999	448.974,2	2.248,7	-9,8	-5,7
2000	436.729,5	2.214,9	-12,3	-7,1
2001	424.484,7	2.181,0	-14,8	-8,5
2002	412.240,0	2.147,2	-17,2	-9,9
2003	399.995,2	2.113,3	-19,7	-11,4
2004	387.750,5	2.079,5	-22,1	-12,8

Kaynak: 25 Şubat 1995 tarih ve 22213 Sayılı Mükerrer Resmi Gazete

*Mevcut verilerden hesaplanmıştır.

Türkiye'nin DTÖ'ye bildirdiği 0407.00 G.T.İ.P. numaralı Yumurta ihracat iadesi miktar ve değer limitlerinin yıllar itibarıyla değişimine bakıldığında; limitlerin belirlendiği baz yılı miktar ve değerleri; 54.282.000 Adet (379.974 US \$) olarak belirlenmiş, buna göre 2004 yılına kadar uygulanacak limitler ayarlanmıştır. 2004 yılından itibaren bu limitler sabitlenmiştir.

1995-2004 yılları arasında ihracat iadelerinin yumurtada değer olarak 370.854,6 dolardan 288.780,2 dolara, miktar olarak 53.522.052 adetten 46.682.520 adete indirileceği taahhüt edilmiş ve indirilmiştir.

Tablo 4. Türkiye'nin Yumurta İçin Dünya Ticaret Örgütü'ne Bildirdiği İhracat İade Limitleri

Yıllar	Değer (Dolar)	Miktar (Adet)	*Değer Olarak İndirim Oranı (%) 1995=100	*Miktar Olarak İndirim Oranı (%) 1995=100
1995	370.854,6	53.522.052	-	-
1996	361.735,2	52.762.104	-2.5	-1.4
1997	352.615,9	52.002.156	-4.9	-2.8
1998	343.496,5	51.242.208	-7.4	-4.3
1999	334.377,1	50.482.260	-9.8	-5.7
2000	325.257,7	49.722.312	-12.3	-7.1
2001	316.138,4	48.962.364	-14.8	-8.5
2002	307.019,0	48.202.416	-17.2	-9.9
2003	297.899,6	47.442.468	-19.7	-11.4
2004	288.780,2	46.682.520	-22.1	-12.8

Kaynak: 25 Şubat 1995 tarih ve 22213 Sayılı Mükerrer Resmi Gazete

* Mevcut verilerden hesaplanmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde; bu ürünlerde ihracat iadeleri 1995'den 2004 yılına kadar miktar olarak %22,1 değer olarak ise %12,8 oranında indirilmiş ve 2004 yılında sabitlenmiştir.

Bütün bu bahsedilen ihracat iadelerinin verilmesi için her yıl Para Kredi Koordinasyon Kurulu Kararının çıkması gerekmektedir. İlgili Kurulun her yıl yayınladığı Tebliğlere bakıldığında, kümes hayvanları etlerinde ihracat iadesinin sürekli azalarak 2001 yılında 56,6 \$/ton, 2002 yılında 51,8 \$/ton, 2003 yılında 51 \$/ton, 2004-2008 yıllarında ise yarı yarıya düşerek 26 \$/ton olarak verildiği görülmektedir. (*İhracat iade miktarı*miktar barajı=net ödenen ihracat iadesi*)

Yumurtada ihracat iadesinin ise; 2001 yılında 2,8 \$/1000 adet, 2002-2003 yıllarında 4 \$/1000 adet, 2004-2005 ve 2006 yıllarında 4,7\$/1000 adet, 2007-2008 yıllarında ise 11,7\$/1000 adet olarak verildiği görülmektedir. (*İhracat iade miktarı*miktar barajı=net ödenen ihracat iadesi*)

Tablo 5. Türkiye Kanatlı Sektöründe Yıllara Göre İhracat İadesi Miktarları

Yıllar	Yumurta			Kümes Hayvanları Etleri		
	İhr. İade Miktarı (\$/1000Adet)	Miktar Barajı (%)	Azami Ödeme Oranı (%)	İhr. İade Miktarı (\$/Ton)	Miktar Barajı (%)	Azami Ödeme Oranı (%)
2001	6	47	10	195	29	20
2002	6	69	10	192	27	20
2003	6	69	10	189	27	20
2004	6	78	10	186	14	20

2005	6	78	10	186	14	20
2006	6	78	10	186	14	20
2007	15	78	10	186	14	20
2008	15	78	10	186	14	20

Kaynak: Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu Kararları, Çeşitli Yıllar

Halen devam eden DTÖ görüşmelerinde, ihracat desteklerinin kaldırılması ve gümrük vergilerinin aşamalı olarak indirilmesi tartışmaları devam etmektedir. Görüşmelerin sonuçlarının ülkemizi de etkilemesi beklenmektedir.

İhracat iadelerinin dış ticarete rekabet etmemize yetmediği sektör temsilcileri ve ihracatçılar tarafından sürekli dile getirilmektedir. Özellikle yüksek maliyetli üretim buna gerekçe olarak gösterilmektedir.

Maliyetlerin yüksekliği yukarıda da belirtildiği gibi ülkemizin dış pazarlardaki rekabet şansını kısıtlamaktadır. Bunun yanı sıra rekabet ettiğimiz ülkelerin verdikleri ihracat iadeleri de rekabetimizi zorlayan bir diğer önemli faktördür. Avrupa Birliği'nin özellikle kanatlı etinde verdiği ihracat iadelerine bakıldığında rekabette zorlanmamızın nedeni daha net olarak görülmektedir. Birlik, 2005 yılında 283 \$/ton la başladığı ihracat desteğini her yıl artırmış, 2008 yılında 853 \$/ton ile 26 \$/ton destek veren ülkemizin yaklaşık 33 katına ulaştırmıştır.

Tablo 6. Avrupa Birliği Kanatlı Eti İhracat İadesi

Tarih	Avro Bazında Destek	*Dolar Bazında Destek
17 Kasım 2005	240 €/Ton	283 \$/Ton
13 Aralık 2006	360 €/Ton	476 \$/Ton
19 Nisan 2007	430 €/Ton	581 \$/Ton
18 Temmuz 2007	470 €/Ton	644 \$/Ton
14 Aralık 2007	520 €/Ton	758 \$/Ton
20 Mart 2008	550 €/Ton	853 \$/Ton

Kaynak: www.rpa.gov.uk/rpa

* Euro Kuru Avrupa Merkez Bankası aylık döviz kuru ile dolara çevrilmiştir.

Kanatlı ihracatında yaşadığımız bir diğer sorun ise Avrupa Birliği'ne yapılacak ihracat izninin bir türlü alınamamış olmasıdır. Yıllardır uğraşılmasına rağmen bu izin çeşitli siyasi nedenlerden dolayı hala alınamamıştır. Avrupa Birliği'ne kanatlı ürünleri ihracat izni almanın firmalarımız için neden bu kadar önemli olduğuna bakılacak olursa;

- Bu yolda başı çeken 7 entegre firma AB'ye uyum onayını almayı başardığı takdirde, Türkiye'de ki kanatlı eti üretiminin %49,3'lük kısmının da AB standartları ile üretildiği belgelenmiş olacaktır. Yani bu onayı öncelikle iç pazardaki prestijlerini artırmak, tüketicilere AB kalitesinde mal üretildiğini kanıtlayabilmek için istemektedirler,
- Dış pazarlarda üretim kalitesinin AB tarafından onaylandığını belgeleyerek, ihracatta prestijli bir konuma gelmek için istemektedirler,
- AB pazarlarında piliç göğüs eti fiyatları ve ileri işlem ürünlerin fiyatları dikkate alındığında ülkemizin bu ürünlerde pazara girmesinin mümkün olduğu görülmekte, bunun için de AB'ye uygunluk onayı alınmasına ihtiyaç olduğundan istemektedirler,
- AB'nin piliç eti ithalatı yapabileceği üçüncü ülkeler listesine giremediğimiz takdirde, topluluk üyesi ülkelere ürünlerimizi transit geçirerek ihracat yapma şansına dahi

sahip olamadıklarından (Örneğin AB üyesi komşumuz Yunanistan ve Bulgaristan ürünlerimizin Arnavutluk, Makedonya, Bosna Hersek gibi AB üyesi olmayan ülkelere transit geçişine izin vermediği için o pazarlara ulaşmamız büyük oranda engellenmektedir) istemektedirler,

- İhracat yapmayı hedefledikleri ülkelerden birçoğunun “AB onayını aldınız mı?” sorusuna olumlu cevap veremedikleri için ihracat görüşmeleri dahi yapamadıklarından istemektedirler. (CANOLER,Y.;2007)

Türkiye’nin en yakının da dünyanın en büyük ithalatçısı Rusya vardır. Rusya’nın kanatlı ithalatı yıllık olarak 900 milyon dolardan fazladır. Fakat ülkemizin Rusya Federasyonu ile veterinerlik anlaşması olmaması nedeniyle ihracat şansı düşüktür. Yine aynı şekilde bir diğer Pazar yıllık 1 milyar dolardan fazla ithalat yapan Japonya’dır. Bu ülkeye ise lojistik sebepler nedeniyle ihracat şansımız düşük görülmektedir. (DTM, İİB;2008) Fakat yine de bu iki pazarın yaşanan sorunlar aşarak değerlendirilmesin de fayda vardır.

Türkiye’nin en önemli ihraç kalemlerinden birisi tavuk ayağıdır. Tavuk ayağı ham olarak ihraç edilememekte, ana hatlarıyla yıkama, tasnif, soğutma, ısıtma işlem ve şoklama gibi işlemler görmektedir. Özellikle kuş gribi sonrası, kuş gribi virüsünün sıcaklığa olan dirençsizliği nedeniyle üretim yapan firmalar, kamuoyu hassasiyetini ve pazardaki şartları da dikkate alarak ısıtma işlem prosesini değiştirmiştir. Tavuk ayağı ihracatında bu duruma rağmen işlenmiş ürün GTİP’i kullanılamamaktadır. Gümrük Tarife Pozisyonu 02.07.14.9900 olan tavuk ayağına GTİP 16.02.32.190019 no’lu fasıldan ihracat olanağı verilmesi sektörün ihracattaki çıkış noktalarından biri olacaktır. (DTM, İİB;2008)

16. Hastalıklarla Mücadele ve Bölümlendirme Konusunda Çalışmalar Bir An Önce Tamamlanmalıdır

Dünya Hayvan Sağlık Örgütü (OIE) tarafından kabul edilen ve işletmelerin hastalıklardan arılığını öngören “**Bölümlendirme**” yaklaşımına yasal zemin hazırlamak amacıyla başlatılan çalışmaların bir an önce tamamlanması gerekmektedir. Böylece; özellikle Kuş Gribi ve diğer hastalıklar nedeniyle kanatlı ürünlerine getirilen ticaret yasaklarının aşılması ve sektörün sıkıntıya girmesi engellenebilecektir.

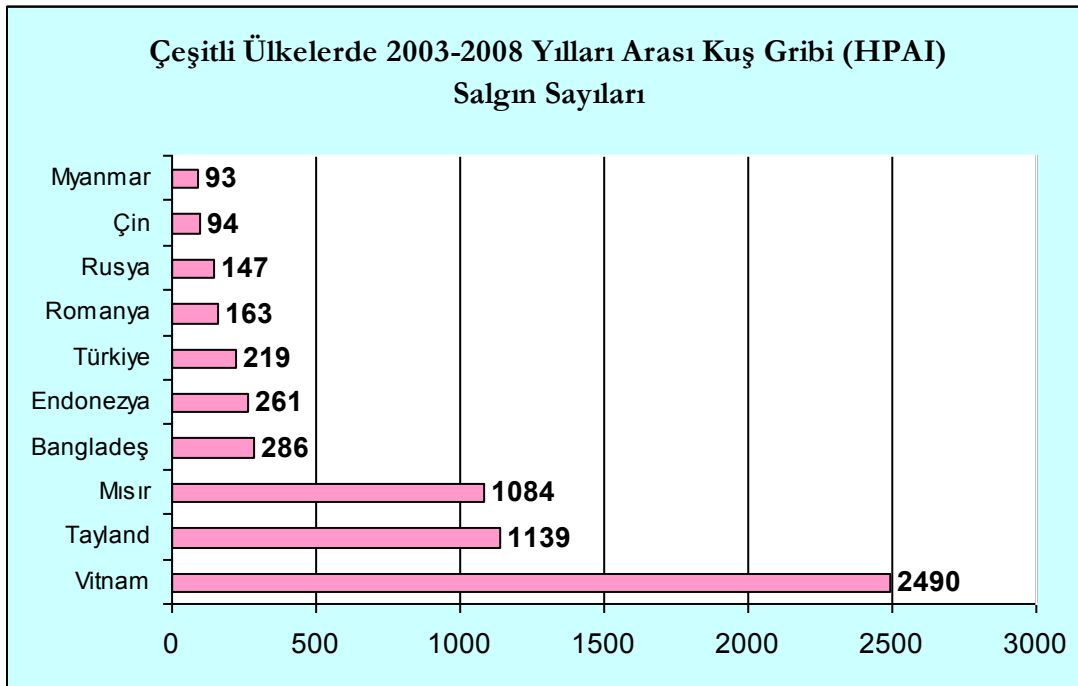
Ayrıca yumurta üretim çiftliklerinde başlatılan Salmonella tarama programının tamamlanmasından sonra kümeslerde ve insanlarda yumurta kaynaklı salmonella riskini azaltmak için ulusal bir program başlatılması gerekmektedir. Ayrıca salmonella kalıntı problemleri için ilave çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Bunun yanında ülkemizde antibiyotik direnci ile ilgili çalışmalara da ihtiyaç vardır. Çünkü bu konuda bir çalışma yapılmadığı için ülkemizde durumun ne olduğu da bilinmemektedir.

17. Dünyada Kuş Gribinin Seyri

Dünya’da 2003-2008 yılları arasında 48 ülkede, 596 kuş gribi salgını görülmüş, 340 insan hastalanmış, 209’u ise hayatını kaybetmiştir.

2003-2008 yılları arasında en fazla salgın 2.490 ile Vietnam’da görülmüş, bunu 1.139 ile Tayland, 1.084 ile Mısır, 286 ile Bangladeş, 261 ile Endonezya ve 219 salgın ile de Türkiye izlemiştir.

Grafik 12. Çeşitli Ülkelerde Kuş Gribi Salgınları

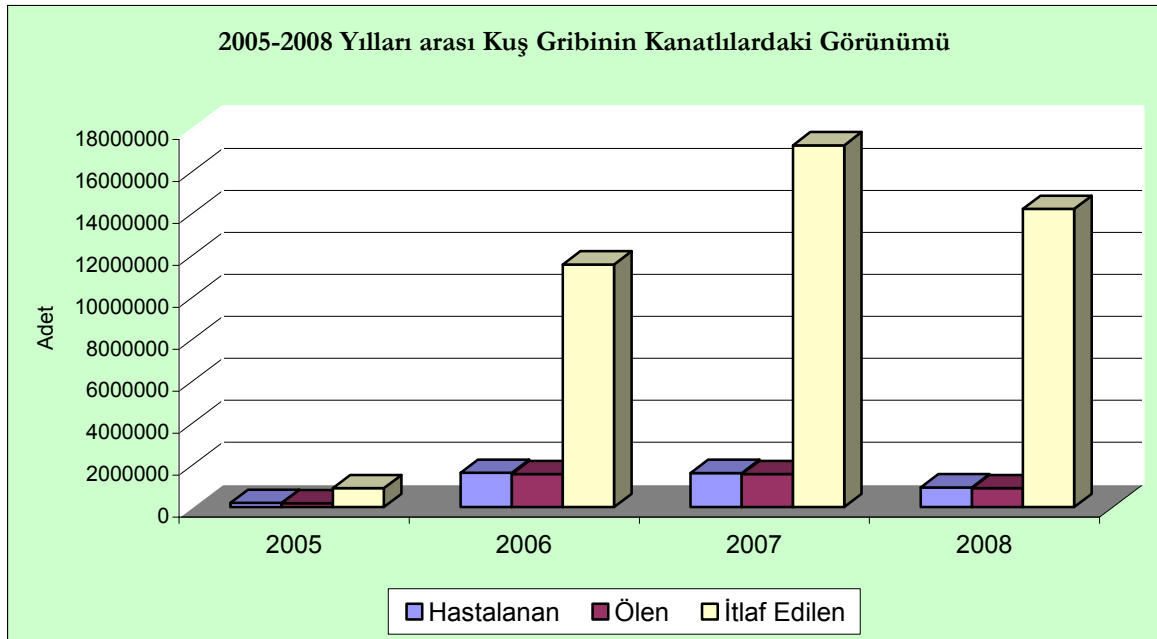
Kaynak: www.oie.int

2005-2008 yılları arasında yaklaşık 4,4 milyon kanatlı hastalanmış, 4,2 milyon kanatlı ölmüş, 43 milyon kanatlı hayvan da itlaf edilmiştir.

Kuş Gribinin en ağır tablosu 2006-2007 yılları arasında görülmüştür. 2006 yılında 1,628 milyon hayvan hastalanmış, 1,565 milyonu ölmüş, 11,568 milyon hayvanda itlaf edilmiştir.

2007 yılında tablo daha da ağırlaşmış, 1,622 milyon hayvan hastalanmış, 1,565 milyon hayvan ölmüş, 17,248 milyon hayvan da itlaf edilmiştir. 2008 yılında tablo hafiflemiştir.

Temmuz ayına kadar 935 bin hayvan hastalanmış, 892 bini ölmüş, 14 milyon hayvan da itlaf edilmiştir (Ek Tablo 18).

Grafik 13. Kuş Gribinin Kanatlılardaki Seyri

Kuş Gribinin 2003-2007 tarihleri arasında insanlardaki durumuna bakıldığında; ilgili dönemde toplam 340 kişi hastalanmış, 209'u ise hayatını kaybetmiştir. En fazla ölüm 93 kişi ile Endonezya'da olmuş, bunu 46 kişi ile Vietnam, 17 kişi ile Tayland ve Çin, 15 kişi ile de Mısır izlemiştir. Türkiye'de ise 2006 yılında 12 kişi hastalanmış ve 4 kişi hayatını kaybetmiştir. En fazla ölüm 79 kişi ile 2006 yılında olmuş, bunu 51 kişi ile 2007 yılı, 43 kişi ile 2005, 32 kişi ile 2004 ve 4 kişi ile de 2003 yılı izlemiştir.

Tablo 7. Kuş Gribi Kaynaklı Dünya Sağlık Örgütüne Rapor Edilmiş İnsan Vakaları ve Ölüm (18 Aralık 2007)

Ülkeler	2003		2004		2005		2006		2007		Toplam	
	Vaka	Ölüm	Vaka	Ölüm	Vaka	Ölüm	Vaka	Ölüm	Vaka	Ölüm	Vaka	Ölüm
Azerbaycan	0	0	0	0	0	0	8	5	0	0	8	5
Kamboçya	0	0	0	0	4	4	2	2	1	1	7	7
Çin	1	1	0	0	8	5	13	8	5	3	27	17
Djibouti	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0
Mısır	0	0	0	0	0	0	18	10	20	5	38	15
Endonezya	0	0	0	0	20	13	55	45	40	35	115	93
Irak	0	0	0	0	0	0	3	2	0	0	3	2
Lao PDR	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	2	2
Myanmar	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0
Nijerya	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1
Tayland	0	0	17	12	0	0	3	3	0	0	25	17
Türkiye	0	0	0	0	0	0	12	4	0	0	12	4
Vietnam	3	3	29	20	61	19	0	0	7	4	100	46
Toplam	4	4	46	32	98	43	115	79	77	51	340	209

Kaynak: Dünya Sağlık Örgütü (www.who.int/csr/disease/avian_influenza/en/)

18. Türkiye’de Kuş Gribinin Gelişimi

Türkiye’de kanatlı üretimi ulusal GSMH’ya %1,7 oranında katkı sağlamaktadır. Sektör her yıl %14,4 oranında büyüme göstermektedir. Yıllık ciro 2,5-3 milyar ABD\$ olup, sektörde yaklaşık 500 bin kişi istihdam edilmektedir. Kırsal nüfusun %90’ı 2 ile 50 baş arasında değişen ölçeklerde yaklaşık 23 milyon baş kanatlı hayvan beslemektedir.

1 Ekim 2005 tarihinde Yüksek Patojenik Avian İnfluenza (HPAI) salgını Manyas’da tespit edildi. Otlama alanında bulunan 1800 başlık sürüde 3 hindi öldü. Sürünün büyük bir çoğunluğu 3 gün içerisinde öldü. 7 Ekim 2005 tarihinde kontrol tedbirleri başlatıldı, 13 Ekim tarihinde ise hastalığın teyidi alındı. 3 km’lik koruma alanları askerler tarafından çevrildi, sonraki 8 günde arka bahçe kanatlıları (yaklaşık 10 bin kanatlı) bu alan içinde itlaf edildi. İtlaftan etkilenen çiftçilere sanayiciler tarafından telafi ödemesi yapıldı. Bölgede yaklaşık 16 bin kanatlının bulunduğu iki ticari çiftlikteki bütün kanatlılar kesildi. 10 km’lik bir koruma ve gözetim alanı oluşturuldu. Bu alanda 130 bin hayvanın bulunduğu 10 adet büyük kanatlı çiftliği vardı. Daha sonra canlı kanatlı hayvan hareketleri yasaklandı. Taşımalar mevzuata bağlandı. Kanatlı ticareti ve yabani kuş avı yasaklandı. Yerel düzeyde bilinçlendirme çalışmaları başlatıldı. Salgın çabuk bir şekilde insana bulaşmadan kontrol altına alındı. Fakat bunun ekonomik etkisi büyük oldu. İlk haftada ticari firmaların Pazar gelirleri %30 oranında düştü. Aylık kişi başı 1,2 kg kanatlı eti ve 12 adet olan yumurta tüketimi iki hafta içerisinde oldukça düştü. Buna bağlı olarak perakende fiyatları da %30 oranında düştü. Türkiye kanatlı ve yumurta sektörü Ekim-Aralık 2005 tarihleri arasında günlük 900 bin \$ kayba uğradı.

Ocak 2006’da ülkenin kuzeydoğusundan , Gürcistan, Ermenistan ve İran sınırında daha geniş bir salgın başladı. Bu alan direkt olarak göçmen kuşların güzergahında ve üç büyük gölün arasında yer alıyordu (doğuda Sevan gölü (Ermenistan), Van Gölü ve güneyde Urmia gölü (İran)). Salgına ilk tepki Ardahan, Kars, Erzurum, Ağrı, Iğdır ve Van’da bir haftada 50 bin kanatlının acil olarak itlaf edilmesiyle verildi. Ocak ayının ikinci haftalarında hastalıktan şüphelenilen ve hastalık tespit edilen kuş gribi sayısı arttı. Mart ayının ortaları itibariyle kuş gribi görülen il sayısı 58 olarak tespit edildi. Bu ani yayılışla mücadele için Bakanlık koruma bölgesindeki enfekte köylerdeki kanatlıları itlaf etti. Hastaların ihbar edilmesi için Acil Kriz Merkezi oluşturuldu. Tüm ülkede pazarlarda canlı hayvan ticareti yasaklandı. Mart ayının ortalarına kadar 2,3 milyon canlı kanatlı hayvan itlaf edildi. Ocak 2006’da kuş gribinin bu kadar hızlı yayılmasının sebebi gözetim bölgelerindeki kanatlı hareketlerini yasaklamada zorluk yaşanması ve itlaf parası ödemelerinde geç kalınmasıydı.

Daha sonra H5N1’in hayvandan insana geçiş vakası yaşandı. 19 Ocak 2006’ya kadar 21 tane insan vakasından şüphelenildi, dört kişi hayatını kaybetti. Bu 21 şüpheli vakanın %38’i kadınlardı ve 21 hastanın 17’si 15 yaş altındaydı. Bu vakaların çoğu Van Yüzüncü Yıl Hastanesine sevk edildi ve tedavileri orada yapıldı. Acil müdahale salgının erken kontrol edilmesini sağladı. Erken teşhis ve tedavi ölüm oranının düşük kalmasını sağladı.

2007 salgını; Batman ilindeki salgın boyunca (8-15 Şubat 2007) toplam olarak 1508 kanatlı hayvan itlaf edildi. HPAI acil eylem planı uygulandı. Merkezi ve yerel kriz merkezleri oluşturuldu. Karantina tedbirleri alındı. Koruma ve gözetim alanları oluşturuldu. Kanatlılar itlaf edildi ve telafi ödemeleri sağlandı. Canlı kanatlı hayvan pazarları kapatıldı. Sıkı karantina tedbirleri ve yol kontrolleri uygulandı. Epidemiyolojik çalışmalar bu enfeksiyonun sebebinin yabani kuşlar olduğunu gösterdi.

Uluslar arası destek; Hükümet Birleşmiş Milletler Kuruluşlarından (FAO, WHO, UNICEF), OIE (Dünya Hayvan Sağlık Örgütü) ve AB ülkeleri ve diğer ülkelerden yardım talep etti ve Dünya Bankası finansmanı ile Avian İnfluenza Human Pandemi Hazırlıkları adlı bir proje hazırladı. Böylece Uluslar arası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimler arasında iyi bir diyalog kurulması sağlandı. Harcamalar ortak fonlardan aynı zamanda bağışlardan finanse edildi. Bu paralar; koruma elbisesinin sağlanması, laboratuvar ekipmanları, hayvan ve insan sağlığı personelinin eğitimi, laboratuvarların rehabilitasyonu ve halkın bilinçlendirilmesi gibi amaçlar için kullanıldı. Bu ortak çabalar ve halkın bilinçlendirilmesi çalışmaları Batman salgınının yayılımının engellenmesinde önemli katkı sağladı.

Bunun yanı sıra Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın öncülüğünde FAO, bağışçılar ve kanatlı sektör temsilcilerinin katılımıyla oluşturulan biyogüvenlik çalışma grubu, kanatlı sektörde biyogüvenlik çalışmalarının geliştirilmesine katkı sağladı.

Şubat 2007 Batman'da Kuş Gribine yapılan müdahale sonuçları, ulusal ve yerel yetkililer tarafından yapılan ilk müdahale ve hastalık önleme çalışmalarının başarılı olduğunu gösterdi. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı iyi bir koordinasyon sağladı. AB ve FAO tarafından sağlanan destek sayesinde itlaf edilen kanatlılar için hemen bedelleri ödendi ve bu bedellerin toplamı 450 bin \$ tuttu. Halk yeterince bilgilendirildi, önceki salgınlarla (2005 ve 2006'daki) karşılaştırılınca genel kanatlı tüketiminin ve turizmin etkilenmediği ve ekonomik etkilerinin de gözardı edilebilir düzeyde olduğu görüldü.

Ulusal ve yerel yetkililer tarafından uygulanan bu çeşit kontrol tedbirleri ve uluslar arası kuruluşlar ve ülkelerden sağlanan destek ile kuş gribinin yayılma riski ve ekonomik etkileri minimize edildi.

Kuş Gribi ile mücadeleye katkı sağlamak için ülkemize uluslar arası kuruluşlar ve çeşitli ülkelerden aynı, hibe ve kredi şeklinde çeşitli kaynaklar aktarılmıştır.

Avrupa Birliği, AB Katılım Öncesi Mali Yardım kapsamında 2006 yılında hazırlanan, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı'nın sorumlu olduğu 10.40 milyon \$'lık (Bu Dünya Bankası Raporlarında 10.60 milyon \$ olarak geçmektedir) "Kuş Gribi ile Mücadele Projesi"ni onaylamıştır. Bu projenin 2.050.000 doları ulusal katkı, 8.350.000 doları da hibe kaynaktan karşılanmıştır. 8.350.000 doların 6.250.000 doları yatırım, 2.200.000 doları ise kurumsal kapasiteyi geliştirmek amacıyla kullanılmıştır. (ABGS;2007)

Yine aynı şekilde ABD, 1,36 milyon doları aynı, 0,33 milyon doları da hibe olmak üzere toplam 2,69 milyon dolar kaynak taahhüt etmiş, bunun 1,33 milyon dolarını kullandırmıştır. Dünya Bankası ise 34.40 milyon dolarlık krediyi taahhüt etmiş, bunun 2,36 milyon dolarını kullandırmıştır.

Toplam olarak bakıldığında; Türkiye kendisine taahhüt edilen 46,68 milyon dolarlık kaynağın 12.16 milyon dolarını kullanmıştır.

Tablo 8. Türkiye'ye Kuş ve İnsan Gribi İle Mücadele İçin Yapılan Yardımlar

(ABD Milyon \$)

Kaynak Kuruluşlar	Taahhüt Edilen			Kullandırılan			Toplam Taahhüt Edilen	Toplam Kullandırılan
	Ayni	Hibe	Kredi	Ayni	Hibe	Kredi		
<i>AB</i>	0.00	10.60	0.00	0.00	8.48	0.00		
<i>ABD</i>	1.36	0.33	0.00	1.00	0.33	0.00		
<i>Dünya Bankası</i>	0.00	0.00	*34.40	0.00	0.00	2.36		
Toplam	1.36	10.93	34.40	1.00	8.81	2.36	46.68	12.16

Kaynak: Responses To Avian Influenza and State Of Pandemic Readiness, Third Global Progress Report, December, 2007, UN System Influenza Coordinator&World Bank.

* Proje 24 Nisan 2006 tarihinde onaylanmıştır.

Kuş Gribi ve İnsan Gribi ile mücadele için dünya çapında hazırlanan projelere Dünya Bankası tarafından kredi açılmıştır. Bu kapsamda toplam olarak 508.32 milyon dolarlık 40 adet proje sunulmuştur.

Proje maliyeti en yüksek olan grubun 178,32 milyon Dolar ile ülkemizin de içinde bulunduğu Avrupa&Orta Asya ülkeleri olduğu görülmektedir. Bunu;

135.84 milyon dolarlık proje maliyeti ile Güney Asya,
81.73 milyon dolarlık proje maliyetiyle Doğu Asya&Pasifik,
64.61 milyon dolarlık maliyetle Afrika,
35.82 milyon dolarlık maliyetle Orta Doğu& Kuzey Afrika,
12.05 Milyon dolarlık proje maliyetiyle de Latin Amerika&Karayipler ülkeleri izlemiştir.

Ülkemiz 55.19 milyon dolarlık proje sunmuş, 34,40 milyon dolarlık kısmı IBRD tarafından kredilendirilmiştir. Proje 24 Nisan 2006 tarihinde onaylanmış ve uygulamaya geçirilmiştir.

Tablo 9. Kuş ve İnsan Gribini Kontrol ve Önleme İçin Global Program Altında Dünya Bankası Çalışmaları (30 Haziran 2007 tarihine kadar onaylanan projeler)

Bölge	Ülkeler	Toplam Proje Maliyeti (Milyon ABD \$)	Fon Kaynakları (Milyon ABD \$)			
			IBRD	IDA	PHRD	AHIF
Afrika	Liberya, Malawi, Mauritania, Mozambik, Nijerya, Sierra Leone, Uganda, Zambia	64.61	-	50.00	-	2.41
Doğu Asya & Pasifik	Kamboçya, Çin, Endonezya, Lao PDR, Myanmar, Vietnam	81.73	-	29.00	15.00	27.97
Avrupa & Orta Asya	Albania, Ermenistan, Azerbaycan, Bosna Hersek, Georgia, Kosova, Kırgızistan, Moldova, Romanya, Tajikistan, TÜRKİYE , Özbekistan	178.32 (Türkiye'nin proje maliyeti 55.19 Milyon \$)	72.10 (Karşılanan Miktar 34.40 Milyon \$)	48.40	4.50	9.06
Latin Amerika & Karayipler	Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Paraguay, Uruguay	12.05	2.50	-	-	0.50
Orta Doğu & Kuzey Afrika	Djibouti, Mısır, İran, Middle East Regional, West Bank & Gaza, Yemen	35.82	22.10	0.43	-	13.29
Güney Asya	Afganistan, Bangladeş, Hindistan, Nepal	135.84	-	74.83	-	5.00
Toplam		508.35	96.70	202.65	19.50	58.22
Proje Sayısı		40	7	18	9	25

Kaynak: Responses To Avian Influenza and State Of Pandemic Readiness, Third Global Progress Report, December, 2007, UN System Influenza Coordinator & World Bank.

IBRD: International Bank For Reconstruction and Development (World Bank)

IDA: International Development Association (Of The World Bank)

AHIF: Avian and Human Influenza Facility

PHRD: Policy and Human Resources Development (World Bank-Managed Japanese Trust Fund)

19. Kuş Gribinin Dünya Kanatlı Ticaretine Etkileri

Kuş gribi yıllık olarak 10 milyar dolarlık bir pazarı etkiledi. Gelişmekte olan ülkelerde beslenme alışkanlıklarının tahıllardan proteince zengin olan hayvansal ürünlere doğru kayması sonucu kanatlı ürünleri tüketimi de hızla artmaktadır. Kanatlı orjinli ürünlerin genel ticareti son on yılda sürekli artmaktadır ve 2006 yılı itibarıyla 10 milyar dolara ulaşmıştır.

Bütün ülkelerde kanatlı eti üretilmesi ve tüketilmesine rağmen ticareti, hem ithalat hem de ihracat olarak birkaç ülke tarafından yönlendirilmektedir. Büyük ithalatçılar; Avrupa Birliği,

Japonya, Hong Kong(Çin), Rusya ve Suudi Arabistan, büyük ihracatçılar ise Brezilya, ABD, Çin ve Tayland'dır.

Kuş gribinin kanatlı ticaretindeki etkisi, ticaret kompozisyonuna da bağlıdır. Kanatlı ticareti işlenmemiş ve işlenmiş olmak üzere iki ana kategoriden oluşmaktadır. Kanatlıın uluslar arası ticaretinin büyük bir kısmı işlenmemiş kanatlı ürünlerinden oluşmaktadır. Çoğunlukla dondurulmuş şekilde ticarete sunulan işlenmemiş kanatlı eti pazarının değeri **7 milyar ABD \$**'dır. Bununla beraber işlenmiş kanatlı ürünlerinin ticareti de hızla artmaktadır. 2006 yılı itibarıyla işlenmemiş ürünlerin uluslar arası ticaretteki pazar değeri **3 milyar ABD \$**'a ulaşmıştır. Canlı kanatlı ticareti ve tavuk yumurtası ticareti daha az değere sahiptir (her biri için **yarım milyar ABD\$**.)

Kuş gribinin dünya ticaret hacmine etkisi çok az olmuştur. Fakat asıl büyük etkisi, uluslar arası ticaretteki aktörlerin değişimine olmuştur. Özellikle Asya pazarlarındaki büyük aktörleri ciddi bir şekilde etkilemiştir.

İşlenmemiş kanatlı ürünleri ticaretinde 2004 öncesine göre 2006 yılında artış vardır. Aşağıdaki tablo incelendiğinde Japonya ve Hong Kong hariç bütün ithalatçı ülkelerde 2006 yılında 2003 yılına göre artış olduğu görülmektedir. Bu durum göstermektedir ki, *kuş gribinin genel ithalattaki etkisi sadece birkaç ülke hariç (Japonya ve Hong Kong) az olmuştur*. İşlenmemiş kanatlı ithalatı 2006 yılında sadece Japonya hariç tüm ülkelerde 2004 yılı seviyesini aşmıştır.

2004 yılından sonra talebin artması kuş gribinin etkisinin talep tarafında geçici ve orta seviyede olduğunu göstermektedir.

Tablo 10. İşlenmemiş Kanatlı Ürünleri İthalatçıları (Milyon ABD \$)

Yıl	Japonya	Rusya	AB	Arap Yarımadası	Hong Kong	Meksika	Diğer	Toplam Ticaret	Toplam Ticaret (Milyon ton)
1995	1,320	490	363	393	747	174	752	4,238	2,530
1996	1,301	509	477	379	833	213	1,131	4,844	3,770
1997	1,030	815	450	382	885	245	1,262	5,069	4,080
1998	963	563	418	408	806	226	1,291	4,675	4,550
1999	1,000	154	408	661	908	198	1,624	4,953	4,840
2000	899	366	502	674	835	257	1,652	5,185	5,480
2001	881	756	894	750	761	298	1,721	6,060	5,950
2002	959	816	722	675	650	246	1,729	5,795	6,180
2003	815	698	892	746	639	327	2,002	6,118	6,330
2004	749	663	860	805	520	386	2,163	6,146	5,660
2005	924	848	931	866	579	533	2,455	7,136	6,140
2006	743	922	863	864	660	599	2,764	7,413	6,496

Kaynak: Birleşmiş Milletler İstatistik Ofisi, COMTRADE veri tabanı.

Not: AB iç ticareti hariç. Arap Yarımadası ülkeleri: Bahreyn, Kuveyt, Amman, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen.

Kuş gribinin ihracatçıların pazar payına etkisi genel ticaret hacmine göre daha büyük olmuştur. Çünkü işlenmemiş ürünlerde uluslar arası ticaret (ihracat ve ithalat) birkaç ülke tarafından yönlendirilmektedir. Daha özelde açıklanacak olursa; altı ithalatçı ülke (Japonya,

Rusya, AB, Hong Kong, Meksika ve Arap Yarımadası ülkeleri) bütün ithalatın %60'ından daha fazlasını yaparken, beş ihracatçı ülke (Brezilya, AB, ABD, Çin ve Tayland) ihracat pazarının %90'ını ellerinde tutmaktadırlar.

Kuş gribinin işlenmemiş ürünler ticaretine etkisi ihracatta daha belirgin ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi *ihracatın kuş gribi olan ülkelere olmayan ülkelere doğru ani değişikliğe uğramasından yani yer değişikliğinden* kaynaklanmıştır. Bu değişimden en çok Tayland etkilenmiştir. Tayland'ın 2003 yılındaki işlenmemiş et ihracatı 300 milyon ABD\$ iken 2006 yılında 21 milyon ABD\$ olmuş yani nerdeyse sıfırlanmıştır. Çin de 300 milyon ABD \$ kayıpla etkilenmiştir. Çin'in ihracat kaybı özellikle Japon pazarını kaybetmesiyle oluşmuştur. Fakat buna rağmen Çin ihracatı Tayland'a göre kuş gribinden daha az etkilenmiştir. Çünkü Çin ihracatının büyük bir kısmını Hong Kong pazarına yapmaktadır.

Ihracatçı ülkeler arasından kuş gribinden en fazla fayda sağlayan ülke Brezilya olmuştur. Brezilya ihracat pazarında hem yasaklanan Güneydoğu Asya ülkelerin yerini almış hem de ithalatçı ülkelerin artan talebini karşılayabilmiştir. Brezilya'nın bu başarısında;

- **Büyük arz kapasitesine sahip olması,**
- **Kuş gribinden ari ülke olması ve**
- **Diğer kuş gribi çıkmayan ülkelere göre kanatlı ürünleri fiyatlarının daha rekabet edebilir seviyede olması itici güç olmuştur.**

Brezilya'nın işlenmemiş kanatlı ürünleri ticareti 2003-2006 yılları arasında 1,5 milyar ABD \$ artmıştır. Diğer kuş gribi çıkmayan ülkelere de ihracatta artış olmuştur fakat Brezilya kadar çok yüksek seviyelerde olmamış, düşük seviyelerde gerçekleşmiştir.

Brezilya yanında ihracatta diğer kazanım sağlayan ülke Avrupa Birliği olmuştur. AB 2003 yılında 897 milyon ABD \$ olan ihracatını 2006 yılında 1 milyar ABD \$ seviyesine çıkarmıştır.

Tablo 11. İşlenmemiş Kanatlı Ürünleri İhracatçıları (Milyon ABD \$)

Yıl	Brezilya	ABD	AB	Çin	Tayland	Diğer HPAI Etkilenen ülkeler	Diğer HPAI serbest ülkeler	Toplam Ticaret
1995	672	1,278	982	623	411	48	224	4,238
1996	814	1,835	926	638	345	46	241	4,844
1997	847	1,991	983	567	341	41	299	5,069
1998	733	1,787	997	495	396	32	236	4,675
1999	914	1,773	878	534	431	32	390	4,953
2000	897	2,006	851	599	425	23	384	5,185
2001	1,387	2,206	856	593	572	29	417	6,060
2002	1,457	2,048	918	406	585	49	333	5,795
2003	1,741	2,005	897	416	631	45	384	6,118
2004	2,642	1,616	943	141	46	19	739	6,146
2005	3,252	1,800	990	162	15	32	885	7,136
2006	3,119	1,965	1,086	171	21	34	1,016	7,413

Kaynak: Birleşmiş Milletler İstatistik Ofisi, COMTRADE veri tabanı.

Not: AB iç ticareti hariç. Diğer HPAI etkilenen ülkeler: Kamboçya, Hong Kong (Çin), Japonya, Endonezya, Laos, Malezya, Güney Kore ve Vietnam.

İşlenmemiş kanatlı ürünleri ticaretinde yukarıda da bahsedildiği gibi en kazançlı ülke Brezilya olmuştur. Brezilya 2001-2003 yıllarında ortalama %61 olan AB Pazar payını 2004-2006 yıllarında %75', Hong Kong payını %19'dan %36'ya, Japonya payını %24'den %80'e, Rusya Pazar payını %17'den %22'ye, Körfez Ülkelerindeki payını %59'dan %71'e, diğer ülkelerdeki pazar payını ise %10'dan %22'ye çıkarmıştır.

Kuş Gribinden kazançlı çıkan diğer bir ülke Avrupa Birliği olmuştur. AB 2001-2003 yıllarında %9 olan Hong Kong Pazar payını 2004-2006 döneminde %16'ya çıkarmış, %3 olan Japonya Pazar payını %9'a, %16 olan Rusya Pazarını %22'ye, %23 olan diğer ülkelerdeki Pazar payını ise %30'a çıkarmıştır.

Dünyanın en büyük ihracatçılarından Çin ise %1 olan AB Pazar payını sıfırlamış, sadece Hong Kong Pazar payını %11'den %25'e çıkarmış, %26 olan Japonya payını %1'e indirerek nerdeyse sıfırlamış, Körfez ülkeleri payını %8'den %1'e indirmiş, %3 olan Rusya Pazar payını sıfırlamış, %3 olan diğer ülkelerdeki Pazar payını ise %1'e indirmiştir.

Kuş Gribinden zararlı çıkan bir diğer ülke de Tayland olmuştur. Tayland 2001-2003 döneminde ortalama %21 olan AB Pazar payını nerdeyse sıfırlayarak %1'e indirmiştir. %38'lik Japonya Pazar payını %2'ye, %2 olan Hong Kong payını sıfırlamış, %4 olan diğer ülkelerdeki Pazar payını ise sıfırlamıştır.

ABD'de de kuş gribinden ticari anlamda etkilenen ülkelerden birisi olmuştur. Kuş gribi sonrası %7 olan AB Pazar payı %4'e, %56'lık Hong Kong pazar payı %21'e, %6'lık Japonya pazar payı %4'e, %94'lük Meksika payı %91'e, %61'lik Rusya payı ise %54'e gerilemiştir.

Tablo 12. İşlenmemiş Kanatlı Ürünleri Karşılıklı Ticareti (Kuş Gribi öncesi ve sonrası pazar oranları)

İthalatçılar		Brezilya	Çin	AB	Tayland	ABD	Diğerleri
Avrupa Birliği	Önce	%61	%1	%0	%21	%7	%9
	Sonra	%75	%0	%0	%1	%4	%19
Hong Kong (Çin)	Önce	%19	%11	%9	%2	%56	%3
	Sonra	%36	%25	%16	%0	%21	%3
Japonya	Önce	%24	%26	%3	%38	%6	%3
	Sonra	%80	%1	%9	%2	%4	%4
Meksika	Önce	%0	%0	%0	%0	%94	%6
	Sonra	%0	%0	%0	%0	%91	%9
Rusya	Önce	%17	%3	%16	%0	%61	%3
	Sonra	%22	%0	%22	%0	%54	%3
Körfez Ülkeleri	Önce	%59	%8	%25	%0	%3	%4
	Sonra	%71	%1	%25	%0	%2	%1
Diğerleri	Önce	%10	%3	%23	%4	%31	%29
	Sonra	%22	%1	%30	%0	%33	%15

Kaynak: NİCİTA, A., Avian Influenza and the Poultry Trade, Policy Research Working Paper, The World Bank Development Research Group Trade Team, March 2008.

İşlenmiş ürünlerin uluslar arası kanatlı ürünleri ticaretindeki payı sürekli artmaktadır. İşlenmiş ürünlerdeki ticaretin büyük bir kısmı hazır gıda formunda satılmakta ve kızartılmış, buharlanmış, kavrulmuş etten oluşmaktadır. Bu tür ürünlere tüketicinin talebi gelişmiş ülkelerde sürekli artmaktadır. Tüketimi takiben de işlenmiş ürünlerdeki toplam ticaret de hem değer olarak hem de miktar olarak hızla artmaktadır. 1995 yılında **yarım milyar ABD \$** olan toplam ihracat değeri 2006 yılında **3 milyar ABD \$**'na yaklaşmıştır. Bu pazarın hedefi gelişmiş ülkeler, özellikle de *Japonya* ve *Avrupa Birliği*'dir. Çünkü kuş gribi virüsü ürün pişirilince yaşayamamaktadır ve işlenmiş etler genellikle ticaret yasaklarına tabi değildir. Bu kural HPAI'den etkilenen alanlar olsa bile değişmemektedir.

Bu ürünlerin en büyük pazarı Avrupa Birliği ve Japonya'dır. Bu iki ülke işlenmiş kanatlı ürünleri ithalatının %70'inden fazlasını gerçekleştirmektedirler. Dört ihracatçı ise (Tayland, Çin, Brezilya ve ABD) ise toplam ticaretin %85'inden fazlasını elinde tutmaktadırlar.

2006'daki 1,2 milyar ABD \$ dan fazla ithalat değeri ile Japonya işlenmiş kanatlı ürünleri ithalatını yapan en büyük ülke konumundadır. Japonya'nın 2005 ve 2006 yıllarındaki bu ürünlerin ithalatında yaşadığı artış hem talepteki artıştan hem de işlenmemiş kanatlı eti tedarikçilerin azalmasından kaynaklanmıştır.

Avrupa Birliği'nin işlenmiş kanatlı ürün ithalatı özellikle son birkaç yılda büyük oranda artmıştır. İthalat 2004 yılında 400 milyon ABD \$ dan 2006 yılında ikiye katlanarak 800 milyon ABD \$ olmuştur. Bu ürünlerin ithalatı çok fazla olmamakla birlikte Kanada, ABD ve diğer ülkelerde de artmıştır.

Tablo 13. İşlenmiş Kanatlı Ürünleri İthalatçıları (Milyon ABD \$)

Yıl	Japonya	Avrupa Birliği	Kanada	ABD	Diğerleri	Toplam Ticaret	Toplam Ticaret (Milyon ton)
1995	233	40	63	3	191	531	318
1996	280	87	62	5	231	665	365
1997	302	111	78	7	252	748	409
1998	326	140	82	10	218	776	439
1999	408	166	75	18	191	857	495
2000	517	215	92	27	225	1,075	633
2001	615	264	103	40	268	1,291	773
2002	702	285	101	43	276	1,407	801
2003	733	363	110	51	302	1,558	855
2004	790	410	116	63	463	1,841	1,128
2005	1,101	684	134	67	512	2,499	1,391
2006	1,211	785	154	75	580	2,806	1,530

Kaynak: Birleşmiş Milletler İstatistik Ofisi, COMTRADE veri tabanı.

Not: AB iç ticareti hariç.

İşlenmiş kanatlı ürünlerindeki talepteki artış 3 büyük ihracatçı (Tayland, Çin ve Brezilya) tarafından karşılanmaktadır. Özellikle Tayland ve Çin gibi ülkeler kuş gribi salgınında felce uğrayan ihracat pazar paylarını korumak için kanatlı sanayinde işlenmemiş gıdadan işlenmiş gıdaya dönüştürmek için büyük yatırım yapmışlar, bunun sonucunda da 2003-2006 yılları arasında işlenmiş ürün ihracatlarını büyük oranda artırmışlardır.

Tayland 2003 yılında 566 milyon \$ olan ihracatını 2006 yılında 1.185 milyon dolara çıkarmıştır. Yine aynı şekilde Çin 492 milyondan 709 milyona, Brezilya 97 milyondan 419 milyona, ABD 197 milyondan 222 milyona çıkarmıştır. Toplam ticaret ise 1.558 milyondan 2.806 milyona çıkmıştır.

Tablo 14. İşlenmiş Kanatlı Ürünleri İhracatçıları (Milyon ABD \$)

Yıl	Tayland	Çin	Brezilya	ABD	Diğerleri	Toplam Ticaret
1995	164	43	7	219	99	531
1996	190	150	12	221	91	665
1997	229	150	10	261	99	748
1998	284	156	17	230	88	776
1999	326	214	22	190	105	857
2000	365	333	28	200	149	1,075
2001	407	421	48	242	174	1,291
2002	452	512	65	208	170	1,407
2003	566	492	97	197	207	1,558
2004	789	490	110	186	258	1,841
2005	1,164	639	256	198	242	2,499
2006	1,185	709	419	222	271	2,806

Kaynak: Birleşmiş Milletler İstatistik Ofisi, COMTRADE veri tabanı.

Not: AB iç ticareti hariç.

Karşılıklı ticarete bakıldığında yine Brezilya'nın önemli bir atılım yaptığı görülmektedir. 2001-2003 döneminde ortalama %19 olan AB Pazar payını 2004-2006 döneminde %28'e, sıfır olan Japonya payını %1'e, %4 olan diğer ülkelerdeki Pazar payını ise %6'ya çıkarmıştır.

Çin ise bu üründe en büyük atılımı ABD pazarında yapmış, %1'lik Pazar payını %22'ye çıkarmıştır.

Tayland çoğu ülkelerde Pazar payını korumaya çalışmış olmakla birlikte özellikle %33 olan Japonya Pazar payını %42'ye, %2'lik Kanada payını %3'e çıkararak önemli bir atılım yapmıştır.

Tablo 15. İşlenmiş Kanatlı Ürünleri Karşılıklı Ticareti (Kuş Gribi öncesi ve sonrası pazar oranları)

İthalatçılar		Brezilya	Çin	Tayland	ABD	Diğerleri
Avrupa Birliği	Önce	%19	%0	%63	%0	%17
	Sonra	%28	%0	%56	%0	%16
Japonya	Önce	%0	%64	%33	%2	%1
	Sonra	%1	%56	%42	%0	%1
Kanada	Önce	%0	%0	%2	%98	%0
	Sonra	%0	%0	%3	%96	%0
ABD	Önce	%0	%1	%0	%0	%99
	Sonra	%0	%22	%0	%0	%78
Diğerleri	Önce	%4	%9	%12	%23	%53
	Sonra	%6	%8	%8	%14	%64

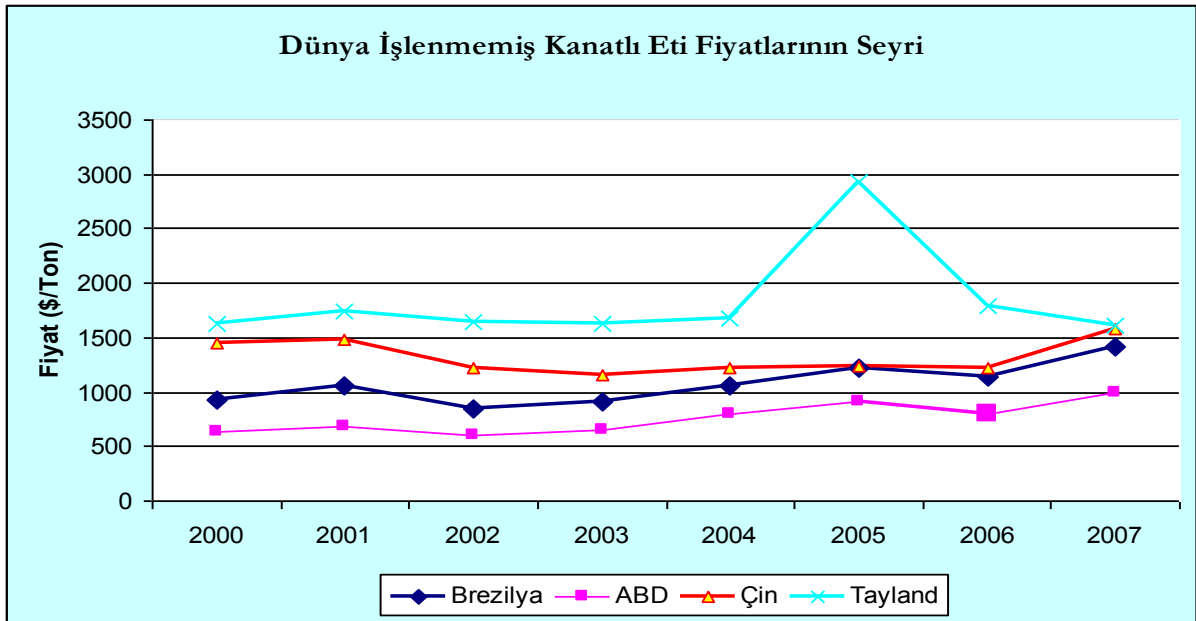
Kaynak: NİCİTA, A., Avian Influenza and the Poultry Trade, Policy Research Working Paper, The World Bank Development Research Group Trade Team, March 2008.

Dünya ihracatında önemli dört aktörün 2000-2007 işlenmemiş kanatlı eti ihraç birim fiyatlarına bakıldığında; her dört ülkede de 2002 yılında fiyatların düştüğü görülmektedir. En fazla düşüş %19,6 ile Brezilya’da gerçekleşmiş, bunu %17,5 ile Çin, %11,5 ile ABD ve %6,2 ile Tayland izlemiştir. Fiyat düşüşleri Çin ve Tayland’da sonraki yılda devam etmiş, 2003 yılında Tayland’da %0,2 Çin’de ise %5,2 düşüş olmuştur.

2005 yılı Tayland ihraç fiyatlarının ciddi olarak arttığı bir dönem olmuştur. İlgili yılda Tayland fiyatı %74,7 artarken, ABD’de %12,6 Brezilya’da %15, Çin’de ise %1,8 artış olmuştur.

Fiyatlar kuş gribinin en yoğun dönemi olan 2006 yılında bütün ülkelerde düşmüştür. Tayland %38,9’luk düşüşle ilk sırayı alırken, bu ülkeyi %12,2’lik düşüşle ABD, %6,3 ile Brezilya ve %0,5 ile de Çin izlemiştir.

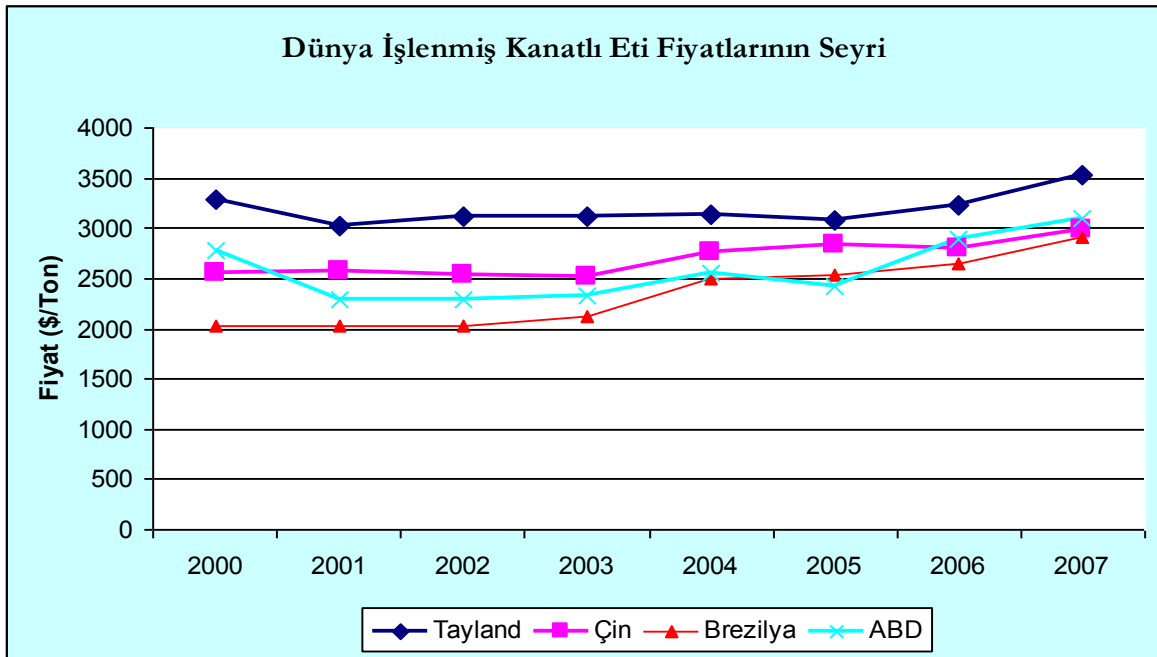
2007 yılında Tayland hariç bütün ülkelerde fiyatlar tırmanışa geçmiştir. İlgili yılda fiyatlar Brezilya’da %23,7 ABD’de %25,6 Çin’de ise %28,7 oranında artmıştır. Tayland fiyatları ise %9,6 oranında düşmüştür (Ek Tablo 20).

Grafik 14. Dünya İşlenmemiş Kanatlı Eti İhraç Birim Fiyatlarının Seyri

Dünya’da işlenmiş kanatlı eti işlenmemiş ürünlerin iki katı değere satılmaktadır. 2000-2007 yılları arasında diğer ülkelerin aksine sadece Brezilya fiyatları hiç düşmemiş, sürekli artmıştır. 2003 yılında Çin hariç bütün ülkelerde fiyatlar artmıştır. Çin’de %0,5 azalış olmuşken ABD %1,5 Tayland %0,2 Brezilya fiyatları ise %4,4 oranında artmıştır.

2004 yılında Tayland hariç bütün ülkelerde fiyatlar önemli oranda artmıştır. Bu artış Çin’de %9,7 ABD’de %10 ve Brezilya’da %17,5 olarak gerçekleşmiştir.

2007 yılında Çin fiyatları %1,8 azalmışken ABD fiyatları %19,3’le ciddi bir artış gerçekleştirmiştir. 2007 yılı bütün ülkelerde fiyatların arttığı yıl olmuştur. Bu yılda ki artış Taylan’da %9,3 Çin’de %6,7 Brezilya’da %9,8 ABD’de ise %7,5 olarak gerçekleşmiştir. (Ek Tablo 19. bkz.)

Grafik 15. Dünya İşlenmiş Kanatlı Eti İhraç Birim Fiyatlarının Seyri

20. Dünya Et Üretim ve Tüketim Projeksiyonu

FAO-OECD 2008-2017 Projeksiyonuna göre; Et sektörü açısından OECD pazarındaki büyümenin geçen on yıllarda şahit olunan büyümelerden daha yavaş olacağı tahmin edilmektedir. Bu dönemde Dünya et üretiminde yıllık yaklaşık %2'lik büyüme beklenmektedir. Fakat değişik bölgelerdeki büyüme oranlarındaki farklılıklar bu trendi tedirgin etmektedir. OECD ülkelerindeki et üretiminin yaklaşık %0,5 oranında artması beklenmektedir. OECD dışı ülkelerde ise bu oran %2,5'i geçmektedir.

Et ve et ürünleri özellikle de domuz eti ve kanatlı etinde üretimindeki bu artışta, daha dinamik ekonomiye sahip gelişmekte olan ülkelere (Çin, Brezilya, Arjantin gibi); yatırımların devamı, kapasite gelişimi, daha iyi altyapı, gelişmiş teknolojilerin dağıtımı temel nedenler olarak görülmektedir.

Sonuç olarak bazı ülkeler uluslararası et pazarlarındaki tedarik payını önemli oranda artırabilme gücüne sahiptirler. Brezilya bu başarıya örnek olarak gösterilebilir. Verimli arazi kaynakları, kapital ve teknoloji politika reformları ile kombine edildiğinde Brezilya'nın dünya et ihracat pazarının %30'unu bu projeksiyonun sonunda almayı hedeflediği görülmektedir. Bununla birlikte genişlemenin ve büyümenin sürekliliği hususunda bazı tereddütler vardır.

Hayvan hastalık salgınlarının etkilerinden kurtulan ticaret ile az sayıdaki ana ihracatçıların (ABD, Brezilya, Kanada, Avustralya) dünya pazarlarında baskın olmaya devam edecekleri görülmektedir. Buna karşılık Avrupa Birliği'nin bu periyotta ihracat payının gerilemesi beklenmektedir.

Satın alma gücünün artması, şehirleşme ve beslenme alışkanlıkları nedeniyle tüketim gelişmekte olan ülkelere, bitkisel orijinli temel gıdalardan hayvansal gıdalara doğru değişmektedir. Bu dönemde et ürünlerindeki ithalat bağımlılığının dinamik gelişmekte olan

ülkelerde büyümesi beklenmektedir. Gelişmiş ülkeler arasında Rusya 2017 yılına kadar en büyük net ithalatçı ülke olmaya devam edecektir. Bu ülkeyi en yakın olarak Japonya takip etmektedir.

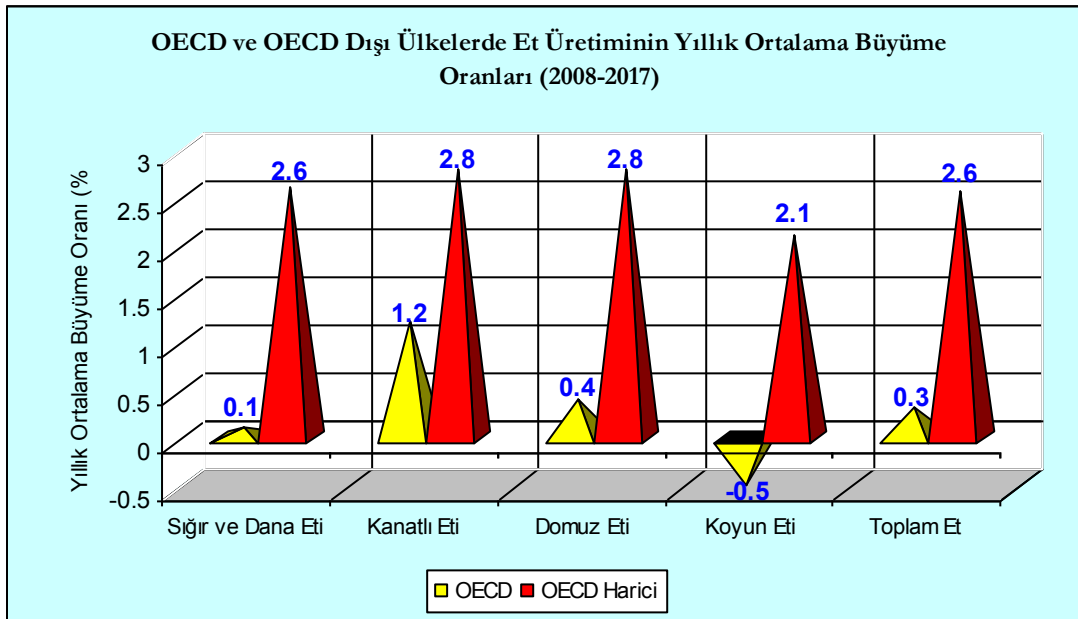
Dünya et üretim tahminine bakıldığında;

OECD ülkelerinde 2008-2017 yılları arasında sığır ve dana etinin yıllık ortalama %0,1 artışla 27.200 bin ton, domuz etinin yıllık %0,4 artışla 39.797 bin ton, kanatlı etinin yıllık %1,2 artışla 42.380 bin ton, koyun etinin ise yıllık -%0,5 azalışla 2.748 bin ton olacağı tahmin edilmektedir.

OECD dışı ülkelerde ise 2008-2017 yılları arasında sığır ve dana etinin yıllık ortalama %2,6 artışla 52.201 bin ton, domuz etinin yıllık %2,8 artışla 85.452 bin ton, kanatlı etinin %2,8 artışla 63.327 bin ton, koyun etinin ise %2,1 artışla 13.358 bin tona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Toplam etteki artışın ise %2,6 olacağı tahmin edilmektedir.

Yukarıda ki verilere göre et üretiminde yıllık büyüme oranlarının koyun eti hariç bütün türlerde OECD dışı ülkelerde OECD ülkelerine göre daha fazla olacağı görülmektedir.

Grafik 16. Dünya Et Üretim Projeksiyonu (2008-2017)

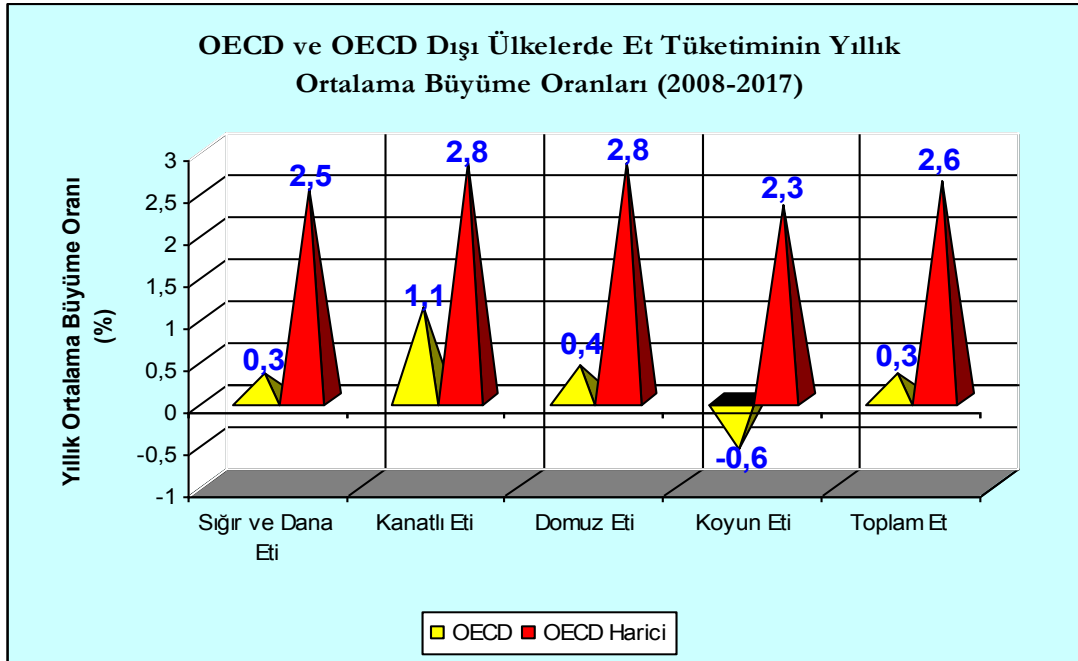
Kaynak OECD-FAO Agricultural Outlook (2008-2017) verilerinden hesaplanmıştır.

Dünya et tüketim tahminine bakıldığında;

OECD ülkelerinde 2008-2017 yılları arasında sığır ve dana eti tüketiminin yıllık ortalama %0,3 artışla 28.028 bin ton, domuz etinin yıllık %1,1 artışla 38.194 bin ton, kanatlı etinin yıllık %0,4 artışla 40.404 bin ton, koyun etinin ise yıllık -%0,6 artışla 2.340 bin ton olacağı tahmin edilmektedir.

OECD dışı ülkelerde ise 2008-2017 yılları arasında sığır ve dana etinin yıllık %2,5 artışla 51.489 bin ton, domuz etinin yıllık %2,8 artışla 86.681 bin ton, kanatlı etinin %2,8 artışla 65.306 bin ton, koyun etinin ise %2,3 artışla 14.080 bin tona ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Grafik 17. Dünya Et Tüketim Projeksiyonu (2008-2017)

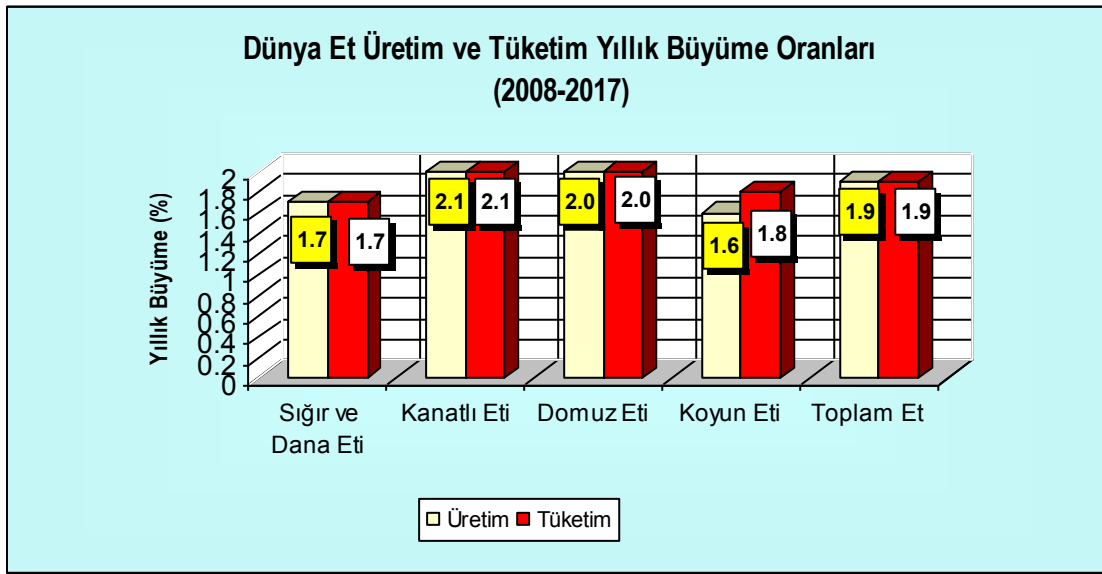

Kaynak OECD-FAO Agricultural Outlook (2008-2017) verilerinden hazırlanmıştır.

Yukarıda ki verilere göre et tüketiminde yıllık büyüme oranlarının bütün türlerde OECD dışı ülkelerde OECD ülkelerine göre daha fazla olacağı görülmektedir.

2008-2017 yılları arasında Toplam et üretimin büyüme durumuna bakıldığında; en fazla büyümenin %2,1 ile kanatlı etinde olacağı, bunu %2,0 ile domuz eti, %1,7 ile sığır-dana eti, %1,6 ile de koyun etinin izleyeceği görülmektedir.

Toplam Tüketimde de hemen aynı durum göze çarpmakla birlikte sadece koyun etinde üretimin aksine tüketimin daha fazla artacağı görülmekte, bu durum ise üretimin tüketimi karşılayamayacağını göstermektedir.

Grafik 18. Dünya Et Üretim ve Tüketim Karşılaştırması (2008-2017)

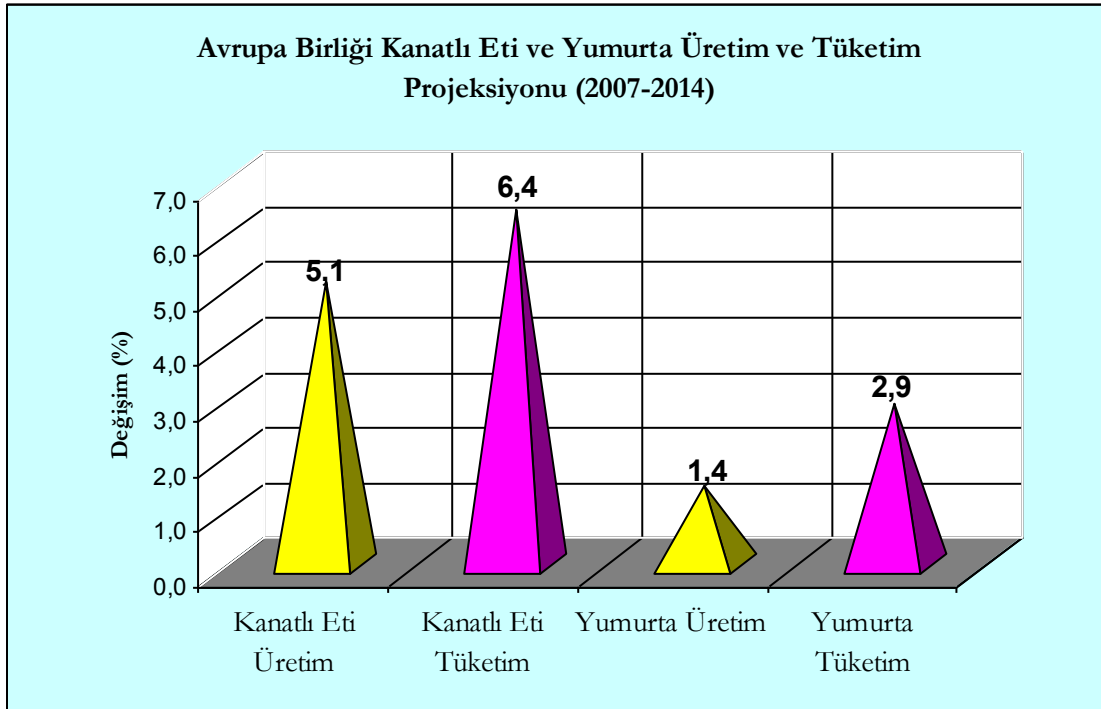
Kaynak OECD-FAO Agricultural Outlook (2008-2017) verilerinden hesaplanmıştır.

21. Avrupa Birliği Kanatlı Sektörünün Geleceği

AB-27 ülkelerinde 2007-2014 yılları arasında kanatlı eti üretiminin yıllık ortalama olarak %5,1 tüketiminin ise %6,1 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir. Yani üretim tüketimi karşılayamayacak, yaklaşık %1'lik bir üretim açığı olacaktır. Bunun sebebi, AB-27'nin geçen süreçte ithalatının sürekli artması, ihracatının ise devamlı azalması, üretim artışının ise tüketimi karşılayacak yeterlilikte olmamasına bağlamak mümkündür.

Yani Avrupa Birliği ilerleyen dönemlerde talebi karşılamak için daha fazla ithalat yapmak zorunda kalacaktır.

Yine aynı dönemde yumurta üretiminin %1,4 tüketiminin ise %2,9 oranında büyüyeceği yani %1,5'lik bir açık olacağı görülmektedir. AB-27 yumurta da tüketimin üretime göre artmasının sebebi özellikle 2010 yılından itibaren ihracatın azalmaya başlaması ve 2014 yılında sıfırlanması nedeniyledir. Tüketimin üretime göre artıyor gözükmesi AB'nin ithalata yöneleceği anlamı taşımamaktadır. Çünkü veriler üretimin 2014 yılında artan tüketimi karşıladığını göstermektedir (Bkz. Ek Tablo 22).

Grafik 19. AB Kanatlı Eti ve Yumurta Pazarının Seyri

Kaynak: DG AGRI - % Değişim Hesaplaması AGRA FACTS'a aittir.

Not: Tüketim Net tüketimi kapsamaktadır (Net tüketim = Üretim + ithalat-ihracat)

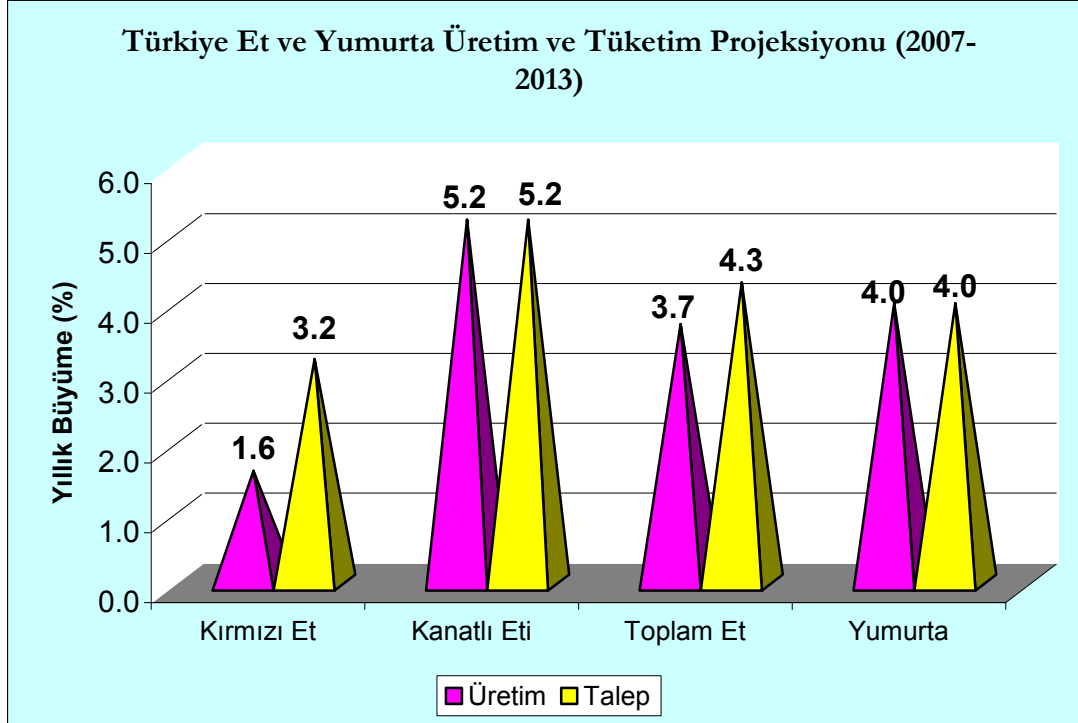
22. Türkiye Kanatlı Sektörünün Geleceği

DPT Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Hayvancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporuna göre; Türkiye’de 2007-2013 yılları arasında gerek kanatlı etinde gerekse yumurtada üretim talebi karşılayabilecektir.

Projeksiyona göre; ilgili dönemde kanatlı eti üretim ve tüketiminin yıllık ortalama olarak %5,2 oranında büyüyeceği, 2007 yılında 1,155 bin ton olan üretim ve tüketimin 2013 yılında 1,562 bin tona yükseleceği tahmin edilmektedir.

Aynı dönemde yumurta üretim ve tüketiminde yıllık ortalama büyümenin ise %4 olacağı, 2007 yılında 653 bin ton olan üretim ve tüketimin 2013 yılında 824 bin tona ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Yine aynı dönemde kırmızı ette üretimdeki yıllık ortalama büyüme %1,6 iken tüketimde neredeyse iki katı yani %3,2 büyüme olacaktır. Dolayısıyla yapılacak üretimle tüketim karşılanamayacağından açık oluşacaktır. Kırmızı ette yaşanacak bu artışın toplam et üretim ve tüketimine de yansıtacağı, dolayısıyla ilgili dönemde üretim %3,7 büyürken, tüketimin %4,3 büyüyeceği görülmektedir. Bu tahminlere göre, kanatlı eti üretimindeki büyümenin yüksek olmasına rağmen, toplam et tüketimindeki açığı kapatamayacağı görülmektedir.

Grafik 20. Türkiye Et ve Yumurta Pazarının Seyri

Kaynak: DPT 9. Kalkınım Planı Hayvancılık ÖİK Raporu verilerinden hazırlanmıştır.

Kanatlı sektörü, ihracat kapasitesi yüksek ürünler olan tavuk eti, hindi eti ve yumurtada ülke üretiminin %10 düzeyinde bir ihracatı sağlayacak ek üretimi kolayca yapılabilecek bir kapasiteye sahiptir. Pazar oluşturulduğunda bu ürünler için bu değerin üzerine çıkabilmek, örneğin ülke üretiminin %20'si kadar ek üretim yapmak da mümkündür. AB ülkelerinin kanatlı etinde ilerleyen dönemlerde ithalatçı bir konuma geleceği de düşünülecek olursa özellikle durumu avantaja çevirmek sektör için üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur.

Bunun yanında Türkiye kanatlı sektörünün önünde gelişmeye yönelik önemli fırsatlar da olduğu görülmektedir.

Örneğin;

- ✚ Nüfusun sürekli artması ve kişi başı milli gelirdeki artış, ayrıca kırmızı et üretiminde yaşanan sürekli düşüş kanatlı ürünlerine olan yurtiçi talebin büyümesine neden olabilecektir. Bu da üretimin daha fazla artırılması anlamına gelmektedir.
- ✚ Bunun yanı sıra, Türkiye'nin coğrafi konumu ihraç pazarını geliştirmesine olanak sağlayacak önemli bir faktördür. Bunun için özellikle ihracatta yaşanan sıkıntıların bir an önce aşılması gerekmektedir.
- ✚ Ayrıca Türkiye'de özellikle hazır yemek sektörü ve Süper-hiper market sayılarında önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Bu sektörlerin talepleri pazarın, dolayısıyla artan talebe bağlı olarak üretim hacminin de büyümesine katkı sağlayabilecektir.

23. Kaynaklar

- 1- ABGS;2007, Avrupa Birliği-Türkiye Mali İşbirliği, T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2007.
- 2- AYDIN,E., 2007, Has-Tavuk Gıda-Tarım- Hayvancılık Sanayi,Ticaret A.Ş., AB Kriterlerine Uyum Sürecinde Türkiye Tavukçuluğu Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü, 15 Kasım 2007, İzmir, Syf. 23-34.
- 3- CANOLER,Y., 2007, AB Kriterlerine Uyum Sürecinde Türkiye Tavukçuluğu Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü, 15 Kasım 2007, İzmir, Syf. 51-63.
- 4- DTM,İİB;2008, “Canlı Kümes Hayvanları ve Eti Sektör Raporu”, DTM İhracat Genel Müdürlüğü, İstanbul İhracatçı Birlikleri, Nisan 2008.
- 5- IPARD;2008, Belirli Tarım Ürünleri İçin Sektör Analizi Raporlarının Hazırlanması, Türkiye Kanatlı Sektörü Nihai Raporu, 2006. www.tarim.gov.tr)
- 6- KOCA,S.;2008, Beypiliç Genel Müdürü, “Dört Yandan Kuşatıldık, Tavuk Yiyen Kazanıyor”, Bugün Gazetesi, 19.08.2008.
- 7- ÖZKORKMAZ,Ç.,1995, Bandırma İlçesinde Broiler Üretiminin Ekonomik Analizi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- 8- SHUM,M., 2005, Interpreting Intra-Firm Wage Differentialis Using Tournament Models, Working Paper, John Hopkins University.
- 9- TAN, S., 2003, Sözleşmeli Yetiştiricilik Modeli, TEAE Bakış, Ankara.
- 10- TURHAN,Ş., REHBER,E., 2007, “Etlik Piliç Endüstrisinde Sözleşmeli Üretim ve Fiyatlandırma”, AB Kriterlerine Uyum Sürecinde Türkiye Tavukçuluğu Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü, 15 Kasım 2007, İzmir, Syf. 76-86.
- 11- YUM-BİR;2008, Yumurta Sektörünün Sorunları ve Çözüm Önerileri, Yumurta Üreticileri Merkez Birliği, Temmuz 2008, Ankara.
- 12- ZHENK,X., VUKİNA,T., 2006, Efficiency Gains From Organizational Innovation: Comparing Original and Cardinal Tournament Games in Broiler Contracts, International Journal of Industrial Organization, Indor-01667, USA.

EK TABLOLAR

Tablo 1. Türkiye Kanatlı İşletme ve Kümes Sayıları

	İşletme Sayısı	Kümes Sayısı
Damızlık ve Kuluçkahane	259	1.445
Ticari Etlik	8.899	11.020
Ticari Yumurtacı	1.304	3.284
Toplam	10.462	15.749

Kaynak: TKB- Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü

Tablo 2. Dünya ve Türkiye Et Üretiminin Yıllık Değişimi

	Yıllık Değişim (%)																		Ortalama Yıllık Büyüme (%)
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006		
Dünya																			
BB Et	3.1	1.3	-1.3	-0.6	1.5	1.6	0.7	1.5	-0.2	1.9	1.0	-1.5	2.9	0.9	2.2	0.7	1.8	1.1	
KB Et	2.6	1.8	0.3	1.5	2.1	1.9	-3.1	3.3	3.4	1.4	3.3	1.1	2.1	3.7	3.9	4.2	3.5	2.3	
Kanatlı Eti	6.0	4.9	5.2	6.0	5.4	6.8	3.1	6.0	4.5	4.7	5.5	4.2	3.9	2.3	4.6	4.0	1.5	4.9	
Yumurta	3.0	3.8	1.1	3.2	7.7	4.1	5.5	3.0	3.2	3.8	3.6	3.0	3.7	2.7	2.6	2.5	2.5	3.5	
Türkiye																			
BB Et	-2.3	-6.4	-11	-1.8	7.1	-8.1	2.2	26.3	-5.6	-2.4	1.1	-6.9	-1.4	-11.3	25.6	-	0.0	-0.4	
KB Et	-1.3	-0.8	-0.5	-0.5	2.5	0.0	-1.6	3.3	-1.1	-1.6	1.6	-6.1	-5.3	-6.2	1.9	-0.3	0.0	-0.9	
Kanatlı Eti	6.4	-0.3	6	4.7	6.6	3.4	-	11.6	4.8	20.8	7.6	-4.4	12.7	24.9	0.6	6.8	0.0	5.8	
Yumurta	13.6	-0.4	7.1	21.8	2.5	7.2	11.2	23.5	14.5	-2.9	-3.6	-18.4	9.3	9.6	-13	9.0	0.0	5.4	

Kaynak: FAO verilerinden hesaplanmıştır (www.fao.org/). Not: Büyükbaş et (sığır-manda), Küçükbaş et (koyun-keçi), Kanatlı eti (Tavuk-Hindi-Ördek)

Tablo 3. Türkiye Yıllar İtibariyle Kanatlı Eti, Yumurta ve Kanatlı Yem Üretimi ve Yıllık Değişimi

Yıllar	Üretim			Yıllık Değişim (%)		
	Yumurta Üretimi (1000 Adet)	Kanatlı Eti Üretimi (Ton)	Kanatlı Karma Yem Üretimi (Ton)	Yumurta	Kanatlı Eti	Karma Yem
1996	9.787 220	422.367	2.012.001	-	-	
1997	12.089 341	471.927	2.126.932	23,5	11,7	5,7
1998	13.887 864	487.542	2.217.391	14,9	3,3	4,3
1999	14.090 023	609.653	2.615.459	1,5	25,0	18,0
2000	13.508 586	662.748	3.012.483	-4,1	8,7	15,2
2001	10.575 046	629.888	2.456.645	-21,7	-5,0	-18,5
2002	11.554 910	726.607	2.498.744	9,3	15,4	1,7
2003	12.666 782	905.252	2.775.169	9,6	24,6	11,1
2004	11.055 557	914.458	3.163.394	-12,7	1,0	14,0
2005	12.052 455	979.412	3.054.349	9,0	7,1	-3,4
2006	11.733 572	934.732	2.872.860	-2,6	-4,6	-5,9
2007	12.691 421	1.099.920	3.529.359	8,2	17,7	22,9

Kaynak: Kanatlı Eti ve Yumurta Üretimi TUIK, Yem Üretimi Yem Sanayicileri Birliği

Tablo 4. Türkiye Yem Sanayinde Hammadde Kullanımı

Hammaddeler	Yem San. Kullan. Miktarı (1000 ton)			Türlere Göre Yem Üretimindeki Payı (%)								
				2005			2006			2007		
	2005	2006	2007	BB-KB	Kanatlı	Diğer	BB-KB	Kanatlı	Diğer	BB-KB	Kanatlı	Diğer
Arpa	2.430	2.900	2.400	92	8	-	93	7	-	95	5	-
Mısır	3.400	2.900	3.000	32	68	-	24	76	-	15	85	-
Balık Unu	165	165	170	-	80	20	-	80	20	-	80	20
Tavuk Unu	115	120	125	-	97	3	-	97	3	-	97	3
Soya Fasulyesi	690	630	775	10	90	-	5	95	-	4	95	1
Soya Fasulyesi Küspesi	870	625	740	5	95	-	5	95	-	5	95	-
Ayçiçeği Toh. Küspesi	800	900	1000	69	31	-	72	28	-	70	30	-
Kolza Toh. Küspesi	100	40	135	95	5	-	95	5	-	95	5	-
Kepek (Buğday)	1.400	1.700	1.660	90	10	-	90	10	-	95	5	-
Bira. içk. San. Posa ve Artıkları	40	101	324	100	-	-	100	-	-	-	100	-

Kaynak: Türkiye Yem Sanayicileri Birliği

Tablo 5. TMO'ya Göre Ülkemizde Mısırın Kullanım Alanları

Kullanım Alanı	2006		2007	
	Miktar (Ton)	Kullanılan Alan ve Miktarı	Miktar (Ton)	Kullanılan Alan ve Miktarı
YEM TÜKETİMİ	3,000,000 Kanatlı %63 BB-KB %37	1.400.000 tonu Broiller ve Hindi yemi	3,200,000 Kanatlı %59 BB-KB %41	1.400.000 tonu Broiller ve Hindi yemi
		500.000 tonu Yumurta ve Damızlık yemi		500.000 tonu Yumurta ve Damızlık yemi
		1.100.000 tonu Büyük ve Küçükbaş yemi		1.300.000 tonu Büyük ve Küçükbaş yemi
NİŞASTA SANAYİİ	700,000		700,000	
MAHALLİ TÜKETİM	300,000	Tohumluk kullanımı (3Kg/da) dahildir.	300,000	Tohumluk kullanımı (3Kg/da) dahildir.
TOPLAM	4,000,000		4,200,000	

Kaynak: TMO Genel Müdürlüğü

Tablo 6. Türkiye Mısır Üretim ve Talep Rakamları

Yıllar	Ekim alanı (Ha)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/da)	Talep (Ton)
2003	550.000	2.800.000	509	**3.340.000
2004	545.000	3.000.000	550	**4.314.000
2005	600.000	4.200.000	700	**4.000.000
2006	536.000	3.811.000	711	**4.000.000
2007	536.000	3.535.000	659	**4.200.000
2008	-	*4.300.000	-	*4.200.000

Kaynak: TMO, **DPT, *TMO Tahmin

Tablo 7. Türkiye Yağı Tohumlar Üretim ve İthalat Miktarları

Yıllar	Soya Fasulyesi		Ayçiçeği Tohumu Küspesi		Soya Fasulyesi Küspesi	
	Üretim (Ton)	İthalat	Üretim (Ton)	İthalat	Üretim (Ton)	İthalat
2000	44.000	387.000 ton (83 Milyon \$)	646.000	282.000 ton (31 Milyon \$)	98.000	539.000 ton (116 Milyon \$)
2001	50.000	321.000 ton (67 milyon \$)	419.000	54.000 ton (6 Milyon \$)	85.000	378.000 ton (84 Milyon \$)
2002	75.000	594 .000 ton (131 Milyon \$)	524.000	60.000 ton (7,5 Milyon \$)	157.000	370.000 ton (77 Milyon \$)
2003	85.000.	814.000 ton (220 Milyon \$)	644.000	115.000 ton (12 Milyon \$)	208.000	406.000 ton (95 Milyon \$)
2004	50.000	659.000 ton (221 Milyon \$)	668.000.	348.000 ton (53 Milyon \$)	167.000	457.000 ton (143 Milyon \$)
2005	45.000	1.129.000 ton (322 Milyon \$)	766.000	268.000 ton (34 Milyon \$)	267.000	501.000 ton (132 Milyon \$)
2006	35.000	1.017.000 ton (265 Milyon \$)	705.000	423.000 ton (46 Milyon \$)	239.000	269.000 ton (64 Milyon \$)
2007	36.000	1.231.000 ton (410 Milyon \$)	695.000	374.000 ton (66 Milyon \$)	288.000	342.000 ton (98 Milyon \$)

Kaynak: İthalat verileri Yem Sanayicileri Birliğine, üretim rakamları Yağ Sanayicileri Derneğine aittir.

Tablo 8. Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Karma Yem Üretimi

Yıllar	Üretim (Ton)				Yıllık Değişim (%)			
	Kanatlı	BB-KB	Diğer	Toplam	Kanatlı	BB-KB	Diğer	Toplam
2000	3.012.483	3.606.788	42.955	6.662.226	-	-	-	-
2001	2.456.645	2.677.066	44.619	5.178.330	-18,5	-25,8	3,9	-22,3
2002	2.498.744	2.625.624	51.713	5.176.081	1,7	-1,9	15,9	0,0
2003	2.775.169	3.015.949	62.279	5.853.397	11,1	14,9	20,4	13,1
2004	3.163.394	3.664.651	77.525	6.905.570	14,0	21,5	24,5	18,0
2005	3.054.349	3.718.610	61.314	6.834.273	-3,4	1,5	-20,9	-1,0
2006	2.872.860	4.516.646	77.575	7.467.081	-5,9	21,5	26,5	9,3
2007	3.529.359	5.447.210	175.863	9.152.432	22,9	20,6	126,7	22,6
Ortalama	2.920.375	3.659.068	74.230	6.653.674				

Kaynak: Türkiye Yem Sanayicileri Birliği

Tablo 9. Türkiye'de Yıllar İtibariyle Karma Yem Fiyatlarının Seyri

	Fiyatlar (TL/kg)								
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	*2007	**2008
Etlik Piliç Yemi	173,022	304,815	412,876	485,689	547,624	489,000	495,000	644,000	753,000
Yum.Tav.Yemi	134,553	231,593	323,112	389,565	431,354	401,000	415,000	530,000	620,000
Süt Yemi	96,679	137,172	204,329	252,170	334,483	314,000	326,000	427,000	557,000
Besi Yemi	93,322	130,742	193,870	242,310	319,570	300,000	313,000	419,000	547,000
	Yıllık Değişim (%)								
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	*2007	**2008
Etlik Piliç Yemi	-	76.2	35.5	17.6	12.8	-10.7	1.2	30.1	16.9
Yum.Tav.Yemi	-	72.1	39.5	20.6	10.7	-7.0	3.5	27.7	17.0
Süt Yemi	-	41.9	49.0	23.4	32.6	-6.1	3.8	31.0	30.4
Besi Yemi	-	40.1	48.3	25.0	31.9	-6.1	4.3	33.9	30.5

Kaynak: TKB- KKGM

* Yem Sanayicileri Birliğinin tahmini **Yem Sanayicileri Birliği Ocak-Şubat-Mart fiyatlarının ortalaması

Tablo 10. Yıllar İtibariyle Kümelerde Kullanılan Elektrik Fiyatları (TL/kWh)

Aylar	2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006		2007		2008	
	KDV'siz	%18 KDV'li	KDV'siz	%18 KDV'li	KDV'siz	%18 KDV'li	KDV'siz	%18 KDV'li	KDV'siz	%18 KDV'li	KDV'siz	%18 KDV'li	KDV'siz	%18 KDV'li	KDV'siz	%18 KDV'li	KDV'siz	%18 KDV'li
Ocak	28060	33111	41180	48592	94000	110920	129750	153105	119500	141010	119500	141010	119500	141010	116000	140360	138980	168166
Şubat	28850	34043	41600	49088	93750	110625	129750	153105	119500	141010	119500	141010	119500	141010	116000	140360	138980	168166
Mart	29700	35046	48425	57142	95000	112100	119500	141010	119500	141010	119500	141010	119500	141010	116000	140360	138980	168166
Nisan	30330	35789	59025	69650	97450	114991	119500	141010	119500	141010	119500	141010	119500	141010	116000	140360	138980	168166
Mayıs	31000	36580	63750	75225	99500	117410	119500	141010	119500	141010	119500	141010	119500	141010	116000	140360	138980	168166
Haziran	31900	37642	65700	77526	101950	120301	119500	141010	119500	141010	119500	141010	119500	141010	116000	140360	138980	168166
Temmuz	32800	38704	68650	81007	105400	124372	119500	141010	119500	141010	119500	141010	119500	141010	116000	140360	167940	203207
Ağustos	33700	39766	74200	87556	108700	128266	119500	141010	119500	141010	119500	141010	119500	141010	116000	140360		
Eylül	34650	40887	78750	92925	113500	133930	119500	141010	119500	141010	119500	141010	119500	141010	116000	140360		
Ekim	35650	42067	81200	95816	113500	133930	119500	141010	119500	141010	119500	141010	119500	141010	116000	140360		
Kasım	36700	43306	83300	98294	118850	140243	119500	141010	119500	141010	119500	141010	119500	141010	116000	140360		
Aralık	39260	46327	89500	105610	118850	140243	119500	141010	119500	141010	119500	141010	119500	141010	116000	140360		
Ortalama		38606		78203		123944		143026		141010		141010		141010		140360		173172

Kaynak: TEDAŞ

Not: Bütün Fiyatlara %18 KDV ilave edilmiştir.

2007-2008 fiyatlarına % 2 TRT Payı, %1Enerji Fonu kesintileri ilave edilmiştir.

Tablo 11. Türkiye Toptan ve Perakende Yumurta Fiyatlarının Seyri

Yıllar	Yumurta Fiyatları (YTL/Adet)			Yıllık Artış (%)	
	Toptan Yumurta	Perakende Yumurta	Fiyat Farkı (%)	Toptan	Perakende
2000	0,03	0,05	58,6	-	-
2001	0,04	0,07	80,7	35,5	54,3
2002	0,08	0,12	53,2	99,7	69,4
2003	0,08	0,13	56,1	2,0	3,9
2004	0,09	0,14	61,0	7,5	10,9
2005	0,14	0,13	-8,6	61,0	-8,6
2006	0,13	0,15	14,7	-6,7	17,0
2007	0,17	0,20	17,3	29,1	32,0
2008*	0,18	0,18	-0,5	10,2	-6,6

Kaynak: www.tuik.gov.tr ÜFE,TÜFE madde fiyatları.

Not: 2000-2004 fiyatları YTL'ye dönüştürülmüştür. Toptan ve perakende fiyatların 12 aylık ortalaması alınmıştır.

* 7 aylık ortalama alınmıştır.

Tablo 12. Türkiye Toptan ve Perakende Kanatlı Eti Fiyatlarının Seyri

Yıllar	Kanatlı Eti Fiyatları (YTL/kg)			Yıllık Artış (%)	
	Toptan Kanatlı Eti	Perakende Kanatlı Eti	Fiyat Farkı (%)	Toptan	Perakende
2000	1,00	1,21	21,3	-	-
2001	1,60	1,87	16,8	60,4	54,5
2002	2,43	2,54	4,3	51,8	35,6
2003	2,68	2,99	11,3	10,4	17,8
2004	2,53	3,05	20,7	-5,9	2,0
2005	2,36	3,13	32,9	-6,7	2,8
2006	2,35	3,33	41,8	-0,4	6,3
2007	3,18	4,34	36,4	35,4	30,3
2008*	3,04	4,36	43,4	-4,3	0,6

Kaynak: www.tuik.gov.tr ÜFE,TÜFE madde fiyatları.

Not: 2000-2004 fiyatları YTL'ye dönüştürülmüştür. Toptan ve perakende fiyatların 12 aylık ortalaması alınmıştır.

* 7 aylık ortalama alınmıştır.

Tablo 15. Türkiye Yıllar İtibariyle Yumurta ihracatı

Yıllar	Miktar (Kg)	Değer (\$)	Yıllık Değişim	
			Miktar (%)	Değer (%)
2000	3.839.420	3.642.310	-	-
2001	19.582.877	18.818.630	410.0	416.7
2002	2.091.545	3.887.553	-89.3	-79.3
2003	8.005.033	10.902.436	282.7	180.4
2004	10.757.952	13.915.863	34.4	27.6
2005	10.861.840	18.630.748	1.0	33.9
2006	12.174.946	18.927.905	12.1	1.6
2007	49.097.857	68.115.508	303.3	259.9

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı

Tablo 16. Yumurta Üretici Birliklerinin 2007 Yılı Sofralık Yumurta İhracatı ve Türkiye İhracatındaki Payları

Birlik	Miktar (Adet)	Değer (\$)	Türkiye Toplam İhracatındaki Payı (%)
Afyon	136,759,140	12,146,439	19,6
Balıkesir	20,169,360	1,627,421	2,6
Bandırma	16,906,680	1,479,541	2,5
Bursa	11,181,600	1,217,535	2,0
Çorum	60,447,640	5,247,150	8,5
İzmir	23,355,000	1,990,000	3,2
Karaman	9,778,320	897,750	1,5
Kayseri	13,536,000	1,400,000	2,3
Konya	37,998,866	3,303,945	5,5
Manisa	50,000,000	4,500,000	7,3
Toplam	380,132,606	33,809,781	55,0

Kaynak: Yumurta Üreticileri Merkez Birliği

Tablo 17. Türkiye Yıllar İtibariyle Kanatlı Eti İhracatı

Yıllar	Miktar (kg)	Değer (\$)	Yıllık Değişim (%)	
			Miktar	Değer
2000	10.503.360	5.932.265	-	-
2001	24.582.579	14.394.131	134.0	142.6
2002	20.127.418	12.026.313	-18.1	-16.4
2003	25.054.653	16.479.772	24.5	37.0
2004	29.050.419	19.755.841	15.9	19.9
2005	46.632.367	34.646.633	60.5	75.4
2006	39.809.750	28.187.240	-14.6	-18.6
2007	51.707.184	44.367.095	29.9	57.4

Kaynak: 2000-2006 DTM, 2007 EİB ait verilerdir.

Tablo 18. Yıllar İtibariyle Kuş Gribinin Hayvanlardaki Seyri

Yıllar	Hastalanan	Ölen	İtlaf Edilen
2005	197.898	180.902	900.914
2006	1.628.207	1.565.016	11.568.224
2007	1.621.752	1.565.004	17.248.301
2008	935.226	891.907	14.213.378

Kaynak: www.oie.int/

Tablo 19. Dünya İşlenmiş Kanatlı Eti İhraç Birim Fiyatlarının Seyri

Yıllar	Fiyatlar (\$/Ton)				Yıllık Değişim (%)			
	Tayland	Çin	Brezilya	ABD	Tayland	Çin	Brezilya	ABD
2000	3.294	2.547	2.027	2.787	-	-	-	-
2001	3.024	2.572	2.034	2.295	-8,2	1,0	0,4	-17,7
2002	3.114	2.537	2.034	2.290	3,0	-1,3	0,0	-0,2
2003	3.120	2.525	2.124	2.325	0,2	-0,5	4,4	1,5
2004	3.134	2.770	2.496	2.557	0,4	9,7	17,5	10,0
2005	3.072	2.844	2.544	2.417	-2,0	2,7	1,9	-5,5
2006	3.231	2.793	2.646	2.883	5,2	-1,8	4,0	19,3
2007	3.533	2.980	2.905	3.098	9,3	6,7	9,8	7,5

Kaynak: Birleşmiş Milletler İstatistik Ofisi, COMTRADE veri tabanı.

Tablo 20. Dünya İşlenmemiş Kanatlı Eti İhraç Birim Fiyatlarının Seyri

Yıllar	Fiyatlar (\$/Ton)				Yıllık Değişim (%)			
	Brezilya	ABD	Çin	Tayland	Brezilya	ABD	Çin	Tayland
2000	926	634	1.452	1.626	-			
2001	1.059	686	1.482	1.746	14,4	8,3	2,1	7,3
2002	852	608	1.222	1.638	-19,6	-11,5	-17,5	-6,2
2003	916	658	1.159	1.634	7,5	8,2	-5,2	-0,2
2004	1.058	804	1.213	1.677	15,5	22,2	4,7	2,6
2005	1.216	906	1.235	2.930	15,0	12,6	1,8	74,7
2006	1.140	795	1.229	1.789	-6,3	-12,2	-0,5	-38,9
2007	1.410	998	1.582	1.617	23,7	25,6	28,7	-9,6

Kaynak: Birleşmiş Milletler İstatistik Ofisi, COMTRADE veri tabanı.

Tablo 21. Dünya Et Üretim ve Tüketim Yıllık Ortalama Büyüme Oranları (2008-2017)

Türler	Üretim (%)			Tüketim (%)		
	Toplam	OECD	OECD Harici	Toplam	OECD	OECD Harici
Sığır ve Dana Eti	1.7	0.1	2.6	1.7	0.3	2.5
Kanatlı Eti	2.1	1.2	2.8	2.1	1.1	2.8
Domuz Eti	2.0	0.4	2.8	2.0	0.4	2.8
Koyun Eti	1.6	-0.5	2.1	1.8	-0.6	2.3
Toplam Et	1.9	0.3	2.6	1.9	0.3	2.6

Kaynak: OECD-FAO Agricultural Outlook (2008-2017) verilerinden hesaplanmıştır.

Tablo 22. AB-27 Ülkeleri Kanatlı Sektörü Pazar Denge Projeksiyonu (2005-2017)

Yıllar	Kanatlı Eti Net Üretim (1000 ton)	Kanatlı Eti Net Tüketim (1000 ton)	Kanatlı Eti İthalat (1000 ton)	Kanatlı Eti İhracat (1000 ton)	Yumurta Net Üretim (Milyon ton)	Yumurta Net Tüketim (Milyon ton)	Yumurta İthalat (Milyon ton)	Yumurta İhracat (Milyon ton)
2005	11564	11439	756	881	6,3	6,2	0	0,1
2006	11199	11044	708	863	6,4	6,3	0	0,1
2007	11466	11437	772	800	6,9	6,8	0	0,1
2008	11435	11473	784	747	6,9	6,8	0	0,2
2009	11491	11527	809	773	7,0	6,8	0	0,2
2010	11605	11642	818	781	7,0	6,9	0	0,2
2011	11776	11835	826	766	7,0	6,9	0	0,1
2012	11868	11918	829	779	7,0	7,0	0	0,1
2013	11961	12036	832	758	7,0	7,0	0	0,0
2014	12047	12174	847	720	7,0	7,0	0	0,0

Kaynak: DG-AGRI

Not: Net Üretim ve Tüketim= Üretim ve Tüketim+İthalat-İhracat

Tablo 23. Türkiye Et ve Yumurta Üretim Projeksiyonu (2007-2013)

Ürünler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Kırmızı Et (bin ton)	849.2	861.7	874.9	888.6	903.1	918.2	934.1	950.8	
Kanatlı Eti (bin ton)	1097.6	1155.4	1216.1	1278.2	1345	1413.3	1486.7	1561.9	
Toplam Et (bin ton)	1946.8	2017.1	2091	2166.8	2248.1	2331.5	2420.8	2512.7	
Yumurta (bin ton)	628	653	680	706	735	763	793	824	
*Yıllık Büyüme (%)									*Ortalama Yıllık Büyüme (%)
Kırmızı Et	-	1.5	1.5	1.6	1.6	1.7	1.7	1.8	1.6
Kanatlı Eti	-	5.3	5.3	5.1	5.2	5.1	5.2	5.1	5.2
Toplam Et	-	3.6	3.7	3.6	3.8	3.7	3.8	3.8	3.7
Yumurta		4.0	4.1	3.8	4.1	3.8	3.9	3.9	4.0

Kaynak: DPT 9. Kalkınma Planı (2007-2013) Hayvancılık Özel İhtisas Komisyon Raporu

* Mevcut verilerden hesaplanmıştır.

Tablo 24. Türkiye Et ve Yumurta Talep Projeksiyonu (2007-2013)

Ürünler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Kırmızı Et (bin ton)	891.6	921.3	951.9	982.1	1014.4	1046.3	1080.5	1114.3	
Kanatlı Eti (bin ton)	1097.6	1155.4	1216.1	1278.2	1345	1413.3	1486.7	1561.9	
Toplam Et (bin ton)	1989.2	2076.7	2168.0	2260.3	2359.4	2459.6	2567.2	2676.2	
Yumurta (bin ton)	627.9	653.3	679.8	706.2	734.6	763	793.4	823.9	
*Yıllık Büyüme (%)									*Ortalama Yıllık Büyüme (%)
Kırmızı Et	-	3.3	3.3	3.2	3.3	3.1	3.3	3.1	3.2
Kanatlı Eti	-	5.3	5.3	5.1	5.2	5.1	5.2	5.1	5.2
Toplam Et	-	4.4	4.4	4.3	4.4	4.2	4.4	4.2	4.3
Yumurta	-	4.0	4.1	3.9	4.0	3.9	4.0	3.8	4.0

Kaynak: DPT 9. Kalkınma Planı (2007-2013) Hayvancılık Özel İhtisas Komisyon Raporu

* Mevcut verilerden hesaplanmıştır.